

Ujedinjene nacije i problem zaštite manjina u okviru ljudskih prava*

Dr. Milan Marković

U prošlom poglavlju smo izložili pozadinu koja se sastojala iz najrazličitijih shvatanja, ideja, predloga, planova, konkretnih mera, svega onoga što je prethodilo stvaranju nove međunarodne organizacije. Tu je došlo do izražaja ne samo teorisko razvijanje pojedinih principa i ustanova, konkretno kategorija prava čoveka i prava manjina, na osnovu rada doktrine, ideja mislilaca, filozofa, sociologa, političara i državnika, nego umnogome i iskustvo koje se imalo, naročito sa ovom drugom kategorijom, u toku postojanja prethodne organizacije međunarodne zajednice, kao i u toku potresa koji je zahvatio svet Drugim svetskim ratom i uticao na odmeravanja i precenjivanja mnogih postulata.

Ne može se poreći ogroman uticaj koji su konkretna regulisanja mnogih pitanja, a u prvom redu sankcionisanje raščišćavanja manjinskog problema putem masovnih transferiranja od strane velikih savezničkih sila Potsdamskim odlukama, imali na sudbinu celoga pitanja i na izvesno određeno usmeravanje budućih njegovih rešenja. U tom smislu nesumnjivo je umereno isticanje profesora Bartoša da je »mesto zaštite manjina u Potsdamu proklamovano 1945 godine pravo Poljske da izvrši transfer preostalog nemačkog stanovništva...«, iz čega pisac čak izvlači zaključak da je time versajski sistem i pravno demantovan. Mi se samo sa ovim poslednjim tvrdjenjem ne bismo mogli u potpunosti složiti, ne što versajski sistem (misli se na sistem ugovora i deklaracije o zaštiti manjina po Prvom svetskom ratu) ne bi mogao biti shvaćen kao takav, tj. demantovan, ali nije samo po sebi činjenica transferiranja Nemaca, konsakrirana Potsdamom, od uticaja na demantovanje sistema manjinske zaštite, već su tu u pitanju mnogi drugi složeni i bitniji faktori od uticaja, kao što je to pokazala analiza izvršena od strane Ujedinjenih nacija, konkretno u memorandumu Generalnog sekretara o pravnoj važnosti obaveza iz ugovora o zaštiti manjina.¹ No, pitanje je u tom smislu još uvek otvoreno, iako prevladjuje shvatanje iz toga dokumenta da su ti akti uglavnom, usled promenjenih okolnosti, izgubili važnost. Jer, bilo je izjava čak i oficijelnih, pa i sa naše strane, i posle Potsdama, iz kojih se moglo zaključiti da se sistem nije smatrao razorenim, bar ne usled događaja okončanih Potsdamom. To je, uostalom, i načelno posmatrano, ispravno, jer se radilo o prelaženju preko onoga što su ugovori predviđjali uglavnom u odnosu na jednu određenu manjinu koja je samu sebe, neizvršavanjem korela-

* Objavljeno poglavlje je sklepní odlomek iz obširne študije (doktorska disertacija) dr. Milana Markovića, v kateri obravnava povojni razvoj manjinske zaštite v svetu.

tivne obaveze na lojalnost, lišila prava na ispunjavanje ugovornih obaveza i pridržavanja onih standarda, pogotovu u uslovima rata koji je usto Nemačka kao matična zemlja izazvala, a nemačke manjine je u tome podupirale. Jasno je da ugovori prema ovoj kategoriji manjina nisu imali da se ispunjavaju. Ali to ne znači da su time automatski izgubile vrednost odredbe i standardi ugovorni u odnosu i na ostale manjine, da su prestali da važe i principi inaugurisani tim ugovorima. Utoliko pre, što se i transfer kao metod mogao prihvatiti samo kao nužno zlo, kao akcija povezana sa ratnim potezima i posledicama kada je moguće, uz inače velike potrese i korenite izmene koje rat donosi, sprovesti i ovu korenitu meru rešavanja posebnog slučaja jedne vrste nacionalnih manjina, koja je usled svoga držanja i naročitih okolnosti izgubila pravo na zaštitu. Ali transfer, (pogotovu prinudan) se nije mogao usvojiti kao princip na mesto dotle postojećih principa. Da je to tačno, pokazao je i docniji razvoj u Ujedinjenim nacijama, koji se završio unošenjem u nacrt Pakta o građanskim i političkim pravima odredbe o zaštiti etničkih, jezičkih i verskih manjina, dakle formule koju je uspostavio manjinski sistem Društva naroda.

Potrebno je još jednu stvar istaći da bi se bolje shvatila promenjena priroda problema manjinske zaštite, kako se ona uz izbijanje u prvi plan problema zaštite prava čoveka, postavila u međunarodnim odnosima i pred Ujedinjenim nacijama u novome svetu posle Drugog svetskog rata. To je činjenica da se ovi problemi tako širokog principijelnog značaja za čovečanstvo nisu vezali ovoga puta za sistem mirovnih ugovora, kaogod što ni nova međunarodna organizacija, organizacija Ujedinjenih nacija, nije organski povezana i uklopljena sa sistemom posleratnih mirovnih ugovora, kao što je to bilo učinjeno sa Društvom naroda, u neku ruku akcesornom versajskom sistemu mirovnih ugovora. Naprotiv, organizacija Ujedinjenih nacija postavljena je i hronološki ranije i nezavisno od mirovnih ugovora izradjenih i potpisanih na Pariskoj konferenciji 1947 god. I tu se rukovodilo lošim iskustvom sa Društvom naroda, koje je organski vezano za versajski sistem mirovnih ugovora, prirodno patilo i od organske mane toga sistema, tj. nosilo beleg diktata, nametanja neravnopravnosti, izazivalo mučna osećanja niže vrednosti, ne samo pobedjenih, nego i nekih od pobednika.

Stoga je bio nesumnjivo zdraviji put, kada se ne samo sama nova svetska organizacija međunarodne zajednice postavila na drukčijim osnovama i po strani (kolikogod je bilo moguće — ne potpuno) od raščišćavanja računa izmedju pobednika i pobedjenih, nego što je i jedan od najvažnijih zadataka ove organizacije, rad na unapredjivanju i primeni velikog humanitarnog principa zaštite ljudskih prava, koji je potencijalno uključivao i princip manjinske zaštite, postavljen na taj način nezavisno od mirovnih aranžmana, koji su tako opterećujući deistvovali na raniju organizaciju i ranije instrumente te zaštite.

To ne znači, da samim mirovnim ugovorima posle Drugog svetskog rata nisu dodirnuta i u odredjenoj meri regulisana izvesna konkretna pitanja, bolje reći u konkretnim zemljama, iz ove oblasti. Ona su, kao

što ćemo videti, u toj nužnoj meri, i u svom konkretnom, pojedinačnom vidu, morala biti regulisana, ali to nije imalo da pretstavlja sistem, potpuno principijelno regulisanje čak ni u regionalnom smislu (in the limited scope — kako to nazivaju Anglosaksonci), pošto je to ostavljeno, odnosno prethodno stavljeno u nadležnost za rešavanje na univerzalnom planu opštoj međunarodnoj organizaciji, Organizaciji Ujedinjenih nacija.

Kako smo već videli iz izlaganja razvoja idejnih i političkih shvatanja u vezi sa problemom zaštite praksa čoveka odnosno problemom manjinske zaštite, koji je prethodio konkretnim međunarodnopravnim aktima i dokumentima kao što su Atlantska Povelja, Deklaracija UN, predlozi iz Dumberton Oake-a, prevagnuo je u tome razvoju problem zaštite ljudskih prava kao opštiji i značajniji. To se konačno odrazilo, kao što smo istakli, i u najvažnijem od te serije dokumenata, u Povelji Ujedinjenih nacija.

Ovakvo fiksiranje principa zaštite opštih ljudskih prava, bez zalaženja u izvesne specifične vidove, kao što su manjinska prava, prejudiciralo je u izvesnoj meri i za prvo vreme i sam docniji razvoj i rad u Organizaciji na izradjivanju detaljnijih dokumenata u ovoj materiji. Težište je tim razvojem, kao što ćemo videti, bačeno na zaštitu ljudskih prava izradom međunarodnih akata koji će ih razraditi i oživotvoriti, ali nije bila isključena ni zaštita manjina kao problem i kao predmet na kome se može raditi, čak je i izrično bila predviđena. Naime, još tzv. Pripremna komisija Ujedinjenih nacija koja je predložila obrazovanje komisije za prava čoveka, što je bilo i usvojeno na Prvom zasedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u Londonu, predložila je istovremeno da Komisija za prava čoveka kao svoje funkcije, podnosi predloge, izradjuje preporuke i izveštaje o sledećem: a) međunarodnoj povelji prava; b) međunarodnim deklaracijama ili konvencijama o građanskim slobodama, statusu žena, slobodi informacija i sl. pitanjima; c) *zaštiti manjina*; d) sprečavanju diskriminacije na osnovu rase, pqla, jezika ili vere.

Komisija za prava čoveka uspostavljena je rezolucijom Ekonomskog i socijalnog saveta od 16 februara 1946 godine. Ona je u svom prvobitnom sastavu od 9 članova — uglednih pojedinaca eksperata dejstvovala kao tzv. Začetna komisija za prava čoveka i na svom prvom zasedanju aprila 1946 godine, predložila kao najvažniji zadatak izradu međunarodne povelje o pravima čoveka, a što se tiče zadatka u vezi sa problemom manjina, samo njegovo buduće razmatranje i prikupljanje odnosne dokumentacije. No, još tada se prilikom diskusija u strukturalnim predlozima za stvaranje potkomisija u vezi s nadležnostima stavljenim Komisiji u zadatak postavilo pitanje stvaranja i drugih podredjenih organa za rad po ostalim pitanjima, pošto je Nuklearna komisija za prava čoveka predložila stvaranje samo jedne potkomisije za slobodu informacija. Jugoslovenski delegat, Dušan Brkić, predložio je stvaranje komisije za sprečavanje diskriminacije. Stvar je tako došla pred Ekonomski i socijalni savet UN, gde je na njegovom Drugom zasedanju od 1946 godine diskutovano o pitanju strukture Komisije za prava čoveka u vezi sa njenim nadležnostima. Sovjetski delegat Feonov izjavio je tada da se pitanje zaštite manjina ne može smatrati

manje važnim od pitanja slobode informacija, pa je predložio stvaranje dvojicu potkomisija: za zaštitu manjina i za sprečavanje diskriminacije. Taj predlog je usvojen, a na prvom zasjedanju potpuna Komisija za prava čoveka — sada u sastavu od 18 predstavnika država — februara-marta 1947 godine predlog je izmenjen utoliko što su, na sugestiju gospodje Roosevelt, prema australijanskom predlogu, obe Potkomisije spojene u jednu, to je 28 marta 1947 godine obrazovana Potkomisija za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina.²

Nadležnost Potkomisije sastoji se u sledećem:

a) »na prvom mestu, da ispituje koje odredbe treba usvojiti u određivanju principa koji se imaju primeniti na polju sprečavanja diskriminacije na osnovu rase, pola, jezika, ili vere kao i na polju zaštite manjina, i da čini preporuke Komisiji po hitnim problemima na tim poljima.

b) da ispunjava svaku drugu funkciju koju bi joj mogao poveriti Ekonomski i socijalni savet ili Komisija za prava čoveka.«³

Izvesna izmena u nadležnosti usledila je 1949 kada je proširena sposobnošću da preduzima studije i sužena oduzimanjem kompetencije u »hitnim problemima«.

Na taj način, i materija zaštite manjina izbila je ipak i došla do izražaja u okviru kompetencija Ujedinjenih nacija, iako ne u prvom planu i više organizaciono-studiski, no u oblasti donošenja međunarodnih normativnih akata. Ali, i ovo je bila ipak značajna afirmacija, koja će se na izvestan način odraziti u docnijem radu i na onom prvom, važnijem planu međunarodnog regulisanja.

Medjutim, iako se za opšti rad Potkomisije za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina može reći da je bio koristan i da je sama praksa međunarodnog života nametala mnoge tekuće probleme iz oblasti njene nadležnosti, da ne govorimo o drugim njenim dalekosežnijim zadacima, što je sve opravdavallo njeno postojanje i potrebu za njom, ipak se ne može reći da je za nju u Organizaciji Ujedinjenih Nacija bilo dovoljno razumevanja kako za njen rad, tako i za njene konkretne predloge, pa i za samo njeno postojanje, koje je često dovodjeno u pitanje.

Paradoksalno je da je najmanje pozitivnog odnošenja i stava prema ovoj Potkomisiji bilo kod njenog matičnog organa, u Komisiji za prava čoveka, tako da je često u tom pravcu morala da interveniše Generalna skupština, a ponekad i Ekonomski i socijalni savet.

U pogledu njenog rada i predloga u vezi sa materijom o kojoj je pozvana da vodi računa, tj. o zaštiti manjina, nije mnogo vodjeno računa ni prilikom izrade prvog velikog dokumenta o ljudskim pravima, na čemu je radila Komisija za prava čoveka. Naravno, ovaj problem ne treba shvatiti tako »organizaciono«, jer je pitanje razumevanja za manjinsku problematiku o odnosu na zaštitu ljudskih prava zavisilo u prvom redu od stavova predstavnika pojedinih zemalja, zastupljenih u ovim telima, od gledišta njihovih odnosnih vlada i njihovih ličnih koncepcija, a to se naravno nije ravnalo prema organima. Medjutim, ima ipak nešto, jedan momenat koji u ovome pravcu deluje, a to je činjenica da se Komisija za

prava čoveka sastoji iz delegata koji su pretstavnici odredjenih država, izabranih da budu zastupljene u ovom telu, dok se u Potkomisiji za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjima nalaze stručnjaci, tj. lica kvalifikovana za raspravljanje ovih problema iz raznih zemalja, ali ne kao delegati tih zemalja, već *intuitu personae*. To stvara jednu osetnu razliku u radu i rezultatima koje su ova dva organa u stanju da postignu, jer prvi mora da vodi računa o različitim političkim interesima pojedinih zemalja, tako da je tu kompromisno rešenje mnogo teže postići, dok je u ovom drugom telu, čiji članovi ne moraju direktno ili bar ne u toj meri da vode računa o političkim interesima svojih vlada, već da se više rukovode načelnim razlozima, takav kompromis lakše ostvarljiv. To će nam objasniti zbog čega mnogo lepe i dosledne sugestije i predlozi ove Potkomisije nisu prihvatani u samoj Komisiji za prava čoveka.

Izložićemo najpre rad Ujedinjenih nacija na donošenju konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, ne zato što ona hronološki ide ispred Sveopšte deklaracije o pravima čoveka (ona je potpisana dan ranije), jer je rad na deklaraciji ustvari počeo mnogo ranije, nego zato što se problem zaštite manjina tu najpre pojavio i bio diskutovan u vezi sa formulisanjem konkretnih međunarodnih pravila. Rad na donešenju konvencije o genocidu otpočeo je obrazovanjem »Ad hoc« komiteta za genocid 5. IV. 1948 godine, na osnovu načela konvencije koju je pripremio Sekretarijat Ujedinjenih nacija. U tome nacrtu bilo je predviđeno kažnjavanje tri vrste genocida: fizičkog — uništavanje grupa; biološkog — sprečavanje rođanja u grupi; i kulturnog — razaranja posebnih obeležja grupa raznim merama u cilju slabljenja njenih kulturnih i jezičkih tradicija.⁴ Medjutim, već je Sekretarijat izrazio sumnju da i kulturni genocid (prema ideji profesora Lomkina) treba da bude obuhvaćen budućom konvencijom, u kojoj se radi o flagrantnim, najsurovijim metodima prema ljudskim grupama. Ipak je Ad-hoc komitet usvojio i ovu vrstu genocida. Medjutim, u debati na Trećem zasedanju Generalne skupštine 1948 godine (u Šestom komitetu) pojavila se opozicija od strane zapadnih zemalja u pogledu ove vrste genocida, tako da je uprkos nastojanju istočnih zemalja sa SSSR, kao i grupom arapsko-aziskih zemalja (osobito Pakistana), ova vrsta genocida izostavljena iz konačnog teksta konvencije, izglasanog rezolucijom Generalne skupštine od 9 decembra 1948 godine.⁵

Na taj način nije data oficijelna normativna podrška pozitivnim manjinskim pravima. Ovo se može smatrati spornim, mada smo mišljenja da nema načelnih smetnji da i kulturni genocid bude obuhvaćen konvencijom, iako se radi o pravima koja su i treba da budu zaštićena drugom vrstom instrumenta. Konvencija o genocidu je, pak, poseban instrument koji predviđa sankciju za takve povrede prava ne samo manjine, već i opštih ljudskih prava dakle, i onih negativnih manjinskih, za koja takodje mogu postojati i doneti su posebni instrumenti koji ih predviđaju i zaštićuju, dok su odredbe Konvencije jedan isključivo represivni kazneni kodeks.

Ipak, ne može se poreći da se Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju genocida ne odnosi i na prava manjina, kao takodje jedne značajne vrste ljudskih grupa, pored čitavih narodnosti koje mogu biti napadni objekt. To se, uostalom, vidi i iz člana II Konvencije, gde se izrično kaže da se zločin sastoji u »nameri uništavanja, u celini i delimično, nacionalnih, etničkih, rasnih ili verskih grupa kao takvih.«⁶ U Konvenciji se radi ustvari o kažnjavanju zločina koji se sastoji u napadu na osnovna prava, kao što je pravo na život, ljudskih grupa, pa prema tome i manjinskih skupina.

Drugi veliki akt Ujedinjenih nacija međunarodnog značaja predstavljala je Sveopšta deklaracija o ljudskim pravima. Na prvom zasjedanju Komisije za prava čoveka; početkom 1947 godine, već je bila sakupljena različita dokumentacija u vezi sa zadatkom što hitnije izrade nacrt međunarodne povelje prava, ali se Komisija nije upuštala u diskusiju već je imenovala Komitet za nacrt na osnovu dokumentacije koju je spremio Sekretarijat i predloga Konvencije od strane Ujedinjenog Kraljevstva. Na drugom zasjedanju Komisije krajem 1947 godine u Ženevi već se ocrtalo shvatanje o povelji kao tripartitnom instrumentu, koji bi se medju ostalim sastojao iz deklaracije, kao neobavezne principijelne izjave i pravno obavezne konvencije. Prioritet je otada dobila deklaracija, kao najhitniji i prvi po redu instrument za izradu. Komitet za nacrt (*Drafting Committee*) imao je pred sobom i nacrt Sekretarijata, u kome se nalazio i član o pravu manjina na upotrebu sopstvenog jezika i na održavanje škola i drugih kulturnih ustanova, koje bi se izdržavale na osnovu pravičnog učešća u raspodeli svih javnih fondova za te svrhe.⁷ Predlog Deklaracije, pak, podnet od strane Čilea, Kube, Paname, Indije, SAD i Ujedinjenog Kraljevstva nije sadržavao takvu odredbu. U aneksu svog izveštaja Komisiji Komiteta za nacrt reprodukovao je nacrt Sekretarijata, francuski predlog, sličan ovome, samo bez one podrške iz fondova, i predlog samog Komiteta na otprilike istoj liniji kao i francuski predlog. Komitet je dao sugestiju da se po pitanju ovoga člana traži mišljenje i Potkomisije za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina. Na zasjedanju krajem 1947 godine Potkomisija je razmotrila sve ove predloge i neke od nevladinih organizacija, pa je izradila svoj nacrt. U njemu se insistira na manjinskim grupama kojima se pridaju prava upotrebe jezika i održavanje ustanova, kao jasno opredeljenim i izdvojenim od ostalog stanovništva, koje žele različito postupanje, pa im se priznaju prava u okviru granica koje su u skladu sa javnim poretkom i bezbednošću.⁸

Na drugom zasjedanju Komisije za ljudska prava tzv. Radna grupa za Deklaraciju odbacila je američki predlog da se izostavi ovakav član, kao i bjeloruski predlog da se u član unese i obaveza vlada na podršku manjinskog kulturnog razvoja, i preporučila da se zadrže oba predložena teksta, i Komiteta za nacrt i Potkomisije, kao alternativni. Docnije je Komitet za nacrt dostavio i francuski predlog koji je dopunjavao nacrt člana Potkomisije u tome, što je predviđjao da se povlastice za jezička prava i ustanove pružaju samo u skladu sa stepenom zakonodavnog

jedinstva države; britanski predlog, koji se iscrpljivao u rečenici »Manjine će imati pravo na očuvanje svoje kulture, vere i jezika«; kao i američki tekst, koji je predviđao da »svako ima pravo da učestvuje u običajima i kulturnom životu zajednice i grupa u zajednici.«⁹

Sve ove predloge Komisija je uključila u svoj izveštaj sa Drugog zasedanja, ali je na Trećem zasedanju maja-juna 1948 godine odlučila, na predlog Indije, Ujedinjenog Kraljevstva i Kine, uz snažnu podršku SAD, da iz nacarta Deklaracije o pravima čoveka izostavi svako pominjanje prava manjina na upotrebu maternjeg jezika i održavanje vaspitnih i drugih ustanova. Tako je Generalna skupština prilikom donošenja Deklaracije imala pred sobom nacrt u kome nije bilo člana koji bi se odnosio na prava manjina kao takvih. Međutim, ipak je u Trećem komitetu došlo do novih konkretnih predloga u tome pravcu od strane SSSR, Jugoslavije i Danske. Još prilikom diskusije u Komisiji za prava čoveka jugoslovenski delegat dr. Joža Vilfan zauzimao se za unošenje ovakvog člana u nacrt Deklaracije navodeći: »Komisija treba da prizna da se koncepcija »lonca koji pretopljuje« (Melting pot) ne može primeniti na Istočnu Evropu i Aziju. Jugoslavija bi se, naprimer, mogla opisati kao jedna država sa dva pisma, tri vere, četiri jezika, pet narodnosti, šest republika i mnogo etničkih grupa. Posle Prvog svetskog rata jugoslovenska manjina u Italiji bila je izložena progonu. Prema tome, Jugoslavija se iz svog sopstvenog iskustva uverila u značaj priznanja prava specifičnih jezičkih i kulturnih grupa.« S druge strane, dr. Vilfan nije osporavao da se prava etničkih grupa ne poklapaju u svakom pogledu sa pravima pojedinaca i da se ne mogu uvek zaštititi opštom poveljom prava za koja države snose odgovornost.¹⁰ Kao protargumenti isticani su sledeći momenti: da odredbama o manjinama, kao jednom posebnom problemu, nema mesta u univerzalnoj deklaraciji; da u nekim državama postoji asimilaciona politika, i to spontana i uspešna, te da obaveza na očuvanje manjinske kulture ne bi mogla biti primenjena kao opšta obaveza; da bi unošenjem ovakvih odredaba nastala opasnost veštačkog stvaranja manjina i ometanje integracije država; da su kod manjina u pitanju prava grupe, dok se u Deklaraciji radi o pravima pojedinaca, i najzad, da su opšta ljudska prava dovoljna za manjinu. Smatralo se uopšte, da bi ustanovljenje opšte odredbe (general rule) u ovom pogledu za sve zemlje, sa njihovim različitim uslovima, vodilo u krajnjoj liniji diskriminaciji.¹¹

Jasno je da su svi ovi kontraargumenti prilično sofističke prirode. Tačno je da ima zemalja u kojima se problem manjinskog stanovništva drukčije postavlja, da je u nekima njima manje stalo do očuvanja svojih posebnih obeležja, a više do izjednačenja sa ostalim stanovništvom. No, i ovde treba malo dublje ući u ovaj problem na koji se često površno gleda. Naime, zašto je u pojedinim zemljama kao što su SAD izvesnim kategorijama manjina stalo u prvom redu do izjednačenja. To se, kao što znamo i iz dnevne političke i društvene borbe oko segregacije, lako može objasniti. Crncima je naprimer danas najpre stalo da postignu ona opšta prava građanska i politička, bez *diskriminiranja*, u kojima se

osećaju ugroženim, kao primarni cilj, kao preduslov egzistencije, pa i ostalih težnji za razvijanje svojih posebnih obeležja; a to ne znači da se oni odriču tih svojih prava na posebne manifestacije. Prema tome ni u tim zemljama tzv. »melting pot« sistema nije situacija tako jednostavna kako bi to protivnici međunarodnog regulisanja manjinske zaštite hteli da pretstave. No, osnovno, što se ovakvim kontraargumentima sa pravne strane može da prigovori, to je da oni predviđaju činjenicu da postojanje prava kojima se može služiti ne znači još da se ona i moraju upotrebiti. te da ako stvarno manjinski problem u izvesnim zemljama kao takav — tj. u smislu zaštite njihovih pozitivnih prava — ne postoji, onda utoliko bolje, jer se tim pravima neće niko služiti, ali ona kao garancija treba da budu predviđena pogotovu zbog onih zemalja u kojima taj problem stvarno postoji. To bi otprilike bilo slično; kao kad bi argumentisali protivu kazni sa ubistvo ili kradju u krivičnim zakonicima stoga što svi ljudi nisu ubice ili lopovi.

Medjutim, i Generalna skupština je na Četvrtom zasedanju, prilikom diskusije u Trećem komitetu, zauzela sličan stav u pogledu uključenja u Deklaraciju odredbe o pravima pripadnika manjine, tako predlaganog uglavnom kao individualnog prava, od strane Sovjetskog Saveza, Jugoslavije i Danske. Stav Generalne skupštine izražen je u njenoj rezoluciji od istog datuma, 10. XII. 1948 godine, tzv. »Rezoluciji o sudbini manjina«, u kojoj se ističe da »Ujedinjene nacije ne mogu ostati ravnodušne prema sudbini manjina«, ali, »smatrajući da je teško usvojiti jednoobrazno rešenje ovog složenog i delikatnog pitanja, koje u svakoj državi u kojoj se pojavi ima poseban aspekt, uzimajući u obzir univerzalni karakter Deklaracije o pravima čoveka, odlučuje da ne donosi u tekstu ove Deklaracije posebne odredbe o pitanju manjina.«¹²

Što se tiče predloga SSSR, Jugoslavije i Danske, oni su istom rezolucijom, upućeni preko ECOSOC-a Komisiji za prava čoveka, odnosno Potkomisiji za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina, da one prouče ceo problem kako bi Ujedinjene nacije mogle preduzeti uspešne mere za zaštitu rasnih, nacionalnih, verskih ili jezičkih manjina.¹³

Kao što se vidi, iako u tekst Sveopšte deklaracije o ljudskim pravima, potpisane 10 decembra 1948 godine, nije uneta posebna odredba o pozitivnim manjinskim pravima, ipak manjinski problem nije skinut sa dnevnog reda Ujedinjenih nacija.

Osim toga, ne može se poreći značaj i vrednost Deklaracije i za pripadnike manjina, jer su mnogim njenim odredbama zaštićena ustvari i sva ona tzv. negativna prava manjina koja sačinjavaju važan deo opšte manjinske zaštite, a bila su svojevremeno zaštićena i ugovornim odredbama, odnosno deklaracijama u sistemu Društva naroda. Američki autor T. H. Bagley izvršio je interesantno uporedjenje od člana do člana pojedinih odredaba Deklaracije o ljudskim pravima sa odnosnim odredbama ugovora i deklaracija iz sistema Društva naroda, pa je došao do zaključka da su mnoga od prava predviđena u tim ugovorima »pokrivena« (covered by) odgovarajućim pravima iz pojedinih odredaba Deklaracije.¹⁴ U tom

pogledu navodi se čl. 2, 3, 7, 15, 18, 20, 21, 22, 26 i 27 koji se odnose na opšte isključenje diskriminacije: po osnovu rase, boje, pola, jezika, vere, političkog ili drugog ubedjenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, svojine, rođenja ili drugog položaja; pravo na život, slobodu i ličnu bezbednost; na jednakost pred zakonom, jednaku pravnu zaštitu bez diskriminacije; pravo na državljanstvo; pravo slobodnog mišljenja, zavesti i veropovesti; pravo slobodnog udruživanja i skupljanja; pravo učešća u upravljanju i pravo pristupa javnim službama; na ostvarivanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava neophodnih za dostojanstvo i slobodan razvoj ličnosti – u skladu sa državnim sredstvima; pravo roditelja da odredjuju način vaspitanja svoje dece; pravo na slobodno učešće u kulturnom životu i naučnom napretku. Prema tome, ne bi bila obuhvaćena samo izvesna manjinska prava, kao što su obrazovanje kulturnih, vaspitnih i društvenih ustanova (ne potpuno), pravo na upotrebu maternjeg jezika i pravo na upotrebu javnih fondova i budžetskih sredstava za prosvetne i druge manjinske ustanove. Mada se, doduše, i za pravo na upotrebu maternjeg jezika u raznim svojim vidovima, tj. uz škole sa nastavnim manjinskim jezicima radi njihovog negovanja, služenje maternjim jezikom u privatnom javnom saobraćaju možda takodje mogu smatrati, bar u osnovi »pokrivenim« odredbama čl. 2, 7 i 22, koji govore o nediskriminaciji uopšte po ma kom osnovu, pa i etničkom, verskom i jezičkom, o jednakoj zaštiti zakonskoj (upotreba maternjeg jezika u sudu to omogućava), o opštem ekonomskom, socijalnom i kulturnom uzdizanju svoje ličnosti, uz pomoć i u skladu sa nacionalnim sredstvima svake države. Ukoliko se imaju u vidu prava koja su grupna po prirodi svoga ostvarivanja i ona bi (iako ne možda apsolutno) bila »pokrivena« pravom slobodnog udruživanja i sastajanja iz čl. 25 Deklaracije. Na taj način, ne bi u suštini mnogo od posebnih manjinskih prava ostalo izvan Deklaracije kao što na prvi pogled izgleda.

Medjutim, ima jedna stvar koja se iz paralele Deklaracije sa ugovorima i deklaracijama iz doba Društva naroda mora konstatovati, a to je karakter jednih i drugih odredaba u pravnom smislu. Naime, često se, naročito u prvo vreme, deklaraciji osporavao potpuno svaki karakter međunarodnopravne obaveznosti, tako da bi i njene odredbe koje se odnose na prava pripadnika manjina bile inferiorne prema odredbama ugovora i deklaracija, sklopljenih pod Društvom naroda, koje su ne samo bile međunarodnopravni akti sa perfektnom obaveznošću, nego su još i u svom unutarnjem sklopu predviđjali garantiju međunarodnih organa za izvršenje obaveza, čega u sklopu Deklaracije nema (tzv. *mise en oeuvre*, *implementation*). No, s druge strane, Deklaracija se danas u doktrini pretežno smatra kao jedan međunarodnopravni akt doduše ne u smislu perfektne pravne obaveznosti svake pojedine stipulacije, tj. doslovce (*ad litteram*), ali ipak kao međunarodnopravni akt sa *izvesnom* pravnom obaveznošću, uglavnom principijelnom, dakle po *duhu* (*in spirito*), ono što se naziva »actguide«, pogotovu zato što Deklaracija pretstavlja, kako navode izvesni pisci, kao René Cassin,¹⁵ samo razradu Povelje

Ujedinjenih nacija, kao najvišeg međunarodnopravnog akta ustava međunarodne zajednice, koji sa svoje strane prava čoveka nije samo proklamativno pomenuo, već i kao obavezni postulat postavio. Kao takva Deklaracija ipak ima nesumnjivu prednost nad ugovorima o zaštiti manjina iz vremena Društva naroda, čija je pravna snaga u osnovu danas u najbolju ruku veoma sumnjiva, ako ne i nepostojeća, utoliko pre što je Deklaracija po prirodi svojoj daleko univerzalnija, nasuprot ograničenom, regionalnom svojstvu pomenutih ugovora.

Dalji rad Ujedinjenih nacija na pravima čoveka i na zaštiti manjina odvijao se opet u dva njegova glavna odnosna organa, tj. u Komisiji za prava čoveka i u Potkomisiji za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina. Naime, Komisija je produžila da radi na ostvarenju drugog i trećeg dela svog napred označenog tripartitnog zadatka, čiji je prvi deo bio završen donošenjem Deklaracije. Ostao je daleko teži deo, odnosno delovi, tj. donošenje jednog ili više paktova o pravima čoveka u vidu međunarodnopravno obaveznih instrumenata, snabdevenih takodje i odredbama o merama za njihovo sprovođenje u delo. Taj zadatak Komisija je dugotrajnim i strpljivim radom koji je prošao različite faze kroz njena brojna zasedanja u Ženevi i Njujorku, uspela da privede kraju tek na svome Devetom odnosno Desetom zasedanju, kada je izradjen i podnesen Generalnoj skupštini nacrt Pakta o građanskim i političkim pravima i Pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.

Medjutim, pre nego što predjemo na izlaganje toga rada Komisije i njegovog rezultata iz onog aspekta koji nas ovde u prvom redu interesuje, tj. u vezi sa zaštitom manjinskih prava, potrebno je radi povezanosti da najpre sumarno izložimo šta je u tom pravcu učinila Potkomisija za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjine. Ona je na osnovu rezolucije Generalne skupštine 217/III »o sudbini manjina«, kao i na osnovu celokupne dokumentacije i sovjetskih, odnosno jugoslovenskih konkretnih predloga, razmotrila celo pitanje i na svom Trećem zasedanju donela rezoluciju u kojoj izražava mišljenje da bi najuspešnije sredstvo za obezbedjenje zaštite manjina, koju Generalna skupština ima u vidu, bilo uključenje u Pakt o ljudskim pravima jednog člana o tome koji bi glasio: »Licima koja pripadaju etničkim, verskim ili jezičkim manjinama neće se uskraćivati pravo da u zajednici sa drugim članovima njihovih grupa uživaju svoju sopstvenu kulturu, ispovedaju i praktikuju svoju veru, ili upotrebljavaju svoj jezik.¹⁶

Svi ti predlozi: Potkomisijin, sovjetski i jugoslovenski uneti su u vidu Dodatnih članova, na kraju izveštaja sa Šestog, Sedmog i Osmog zasedanja Komisije za prava čoveka.

Za to vreme Komisija za prava čoveka, posle pristupanja izradi pakta o ljudskim pravima i mera implementacije radila je na ovom mukotrpnom poslu na nekih šest svojih zasedanja (od petog do zaključnog desetog, kada je uglavnom zaokružila taj svoj rad i ispunila glavni zadatak), ne računajući još dva naknadna zasedanja koja su usledila posle toga, pošto su Generalnoj skupštini već upućeni odnosni nacrti, u koje se ona upustila

i tek otpočela da ih razmatra. Za to vreme, taj je rad prošao razne faze i doživeo razne promene u načelnim stavovima Komisije u odnosu na razna pitanja i suštinska i formalna — u pogledu strukture, oblika i broja instrumenata i u pogledu niza drugih konkretnih pitanja, a takodje su takve promene stavova, gledišta i držanja prema uobličavanju ove tako važne materije uočljive i kod viših organa: ECOSOC-a i Generalne skupštine, a u krajnjoj liniji, ustvari i kod pojedinih vlada članica. Sve je to potpuno prirodno i razumljivo i odražava ono pojmljivo živo, svakodnevno političko kretanje i talasanje, mene, konstelacije mišljenja, udruživanje u grupe, blokove prema srodnim ideologijama, političkim i ekonomskim interesima, konkretnim geopolitičkim uslovima pojedinih zemalja, kakvo se uvek i mora odražavati u jednom tako ogromnom, živom, obuhvatnom, raznolikom i protivurečnom organizmu kakav su Ujedinjene nacije u odnosu prema skoro svakom pitanju, akamoli prema jednom tako značajnom i prelomnom kao što su ljudska prava, koja će svojim afirmisanjem i sankcionisanjem na međunarodnom planu tako snažno uticati na život tih nacija u izvesnom delu onog njihovog sacrosanctus-a — područja isključive nadležnosti, izvlačenog na svetlost međunarodne pozornice i dosada zaklonjenog svemodnom senkom države — pojedinca, tog osnovnog stvaralačkog subjekta u čije su se ime i zbog čijih su se potrebe države uzdignle, osnažile i nadrasle ga u toj meri da su ga takoreći smrvile svojom modernom, složenom, uzvitlanom mašinom. Svakako da je veoma zanimljivo posmatrati i u detaljima taj proces u jednom organu Ujedinjenih nacija, tu skoro dramatičnu borbu država, koje treba u ime viših principa ljudske slobode i napretka, same sebe, preko svojih predstavnika, da ograniče u izvesnim važnim ovlašćenjima.

No, mi se ne možemo ovde upuštati u sve detalje, već ćemo istaći samo izvesne tačke i momente iz toga procesa, one koji se bliže odnose na pitanje manjinske zaštite u sklopu materije ljudskih prava.

U tome smislu, potrebno je da istaknemo najpre unošenje u projekt paktova o pravima čoveka (u oba) prava naroda i nacija na samoopredeljenje, koje je Komisija uključila u svoje nacрте paktova na Osmom zasjedanju 1952 godine, pošto je o tome unošenju najpre načelno odlučila Generalna skupština na Šestom zasjedanju 1951—1952 godine. Posle velike diskusije i borbe, a uglavnom na osnovu predloga Sovjetskog Saveza, i Jugoslavije koji su bili podržani od većine aziskih, afričkih i latinsko-američkih zemalja. Ova neobično značajna odluka dala je nacrtima paktova jedan nov pečat, potencirala onaj vid prava koji se manifestuje na kolektivan način pored individualnog. Jer, glavni razlog, bar formalni, koji je iznešen protivu donošenja načela samoopredeljenja jeste isti onaj koji se iznosio i prilikom predloga za uvršćenje manjinskih prava u Deklaraciju o ljudskim pravima, naime, taj, da takvoj vrsti prava nema mesta u jednom instrumentu koji se odnosi na prava individua. No, za takve argumente, koji na prvi pogled izgledaju logični, predstavnici, naprimer, Jugoslavije su isticali da su se u nizu deklaracija, kao naprimer u Deklaraciji o pravima čoveka i građanina od 1792 godine, nalazile odredbe koje

su ustvari jedno kolektivno pravo.¹⁷ Usto se može navesti i to da su i izvesna od prava uključenih i u Deklaraciju i sada u paktove takodje po svojoj prirodi ne samo individualna, nego po svojoj suštinskoj nameni nesumnjivo grupna, kolektivna, kao naprimer, pravo udruživanja. Jasno je da ovi formalni, filozofsko-pravni razlozi nisu igrali odlučujuću ulogu kod onih koji su se suprotstavljali unošenju ovoga prava u nacrt paktova, jer su to bile uglavnom velike kolonijalističke sile i države vezane raznim interesima i obzirima za njih, kao što opet formalno-pravni razlozi nisu bili bitni ni za onu drugu stranu koja je bila za unošenje prava samoopredeljenja i koja je prevagnula (zasada), nego su politički motivi bili bitni.

Kako bilo da bilo, tek unošenje ovoga prava specifične prirode u nacrt paktova imalo je, prema našem mišljenju za nesumnjivu posledicu otpadanje tih istih kontraargumenata i protiv unošenja prava na zaštitu manjinskih grupa, čija je priroda srodna i slična, upravo ima svoj koren i oslonac u pomenutom pravu samoopredeljenja, kao što smo to već imali prilike da istaknemo u poglavlju o pojmu manjine. Svakako je ovo, odigralo odlučujuću ulogu u preokretu koji se, na Devetom zasedanju Komisije za prava čoveka izvršio o njenom stavu prema pitanju manjinskih prava, kada je ona učinila »iznenadjujući korak«, kako kaže jedan pisac¹⁸ i unela u nacrt paktova o građanskim i političkim pravima odredbu o pravima pripadnika manjina kao njegov čl. 25 koji glasi:

»U državama gde postoje etničke, verske ili jezičke manjine, lica koja pripadaju tim manjinama, ne mogu biti lišena prava da imaju u zajednici sa ostalim članovima njihove grupe, svoj sopstveni kulturni život, da ispovedaju i praktikuju svoju veru, ili da upotrebljavaju svoj jezik.«¹⁹

Upotrebljena formulacija »U državama gde postoje...«, pretstavlja ogradu koja se odnosi na činjenicu da se u zapadnoj hemisferi problem manjina ne postavlja,²⁰ ili bar ne na onaj način kao u drugim državama tipičnim za taj problem. To tumačenje izraženo je čak i u izveštaju sa Devetog zasedanja Komisije rečima: »Većina članova je mišljenja da pod izrazom »manjine« treba razumeti da spadaju jasno određene (well defined) i već duže vremena postojeće (long-established) manjine; i da prava lica koja pripadaju manjinama ne treba tako tumačiti kao da ovlašćuju svaku grupu na državnoj teritoriji, posebno prema propisima imigracionog zakona, na obrazovanje u okviru te države odvojenih zajednica koje bi mogle ometati nacionalno jedinstvo ili njenu bezbednost.«²¹

Konačno, ovaj uspeh Komisije za prava čoveka čak u ovoj ograničenoj meri, da izdejstvuje unošenje ovih *pozitivnih* manjinskih prava u nacrt Pakta o građanskim i političkim pravima, treba ipak shvatiti kao jedan privremeni uspeh i primiti ga sa rezervom, jer još ostaje borba za konačno prihvatanje ove klauzule na najvišem forumu UN, Generalnoj skupštini. Da će borba biti velika i dugotrajna pokazuje nam i iskustvo sa članom nacrta Paktova koji govori o samoopredeljenju. Kada su otpočele diskusije

o nacrtima paktova ljudskih prava na Desetom zasjedanju Generalne skupštine, u njenom Trećem komitetu, najveći deo vremena, posvećen ovoj tački dnevnog reda, otpao je na diskusiju i kontraverze oko člana i Paktova, tj. o pravu naroda i nacija na samoopredeljenje, tako da je Generalna skupština, odnosno Treći komitet, uspeo da odobri pored ovog člana samo Preambulu za paktove. U diskusiji su ponovljeni mnogi od starih argumenata i istaknuti novi protiv unošenja ovog prava. Tako su neki delegati navodili da je takvo jedno pravo, ako je ono to uopšte, ustvari pre kolektivno i nema mu mesta u ovakvom instrumentu, a osim toga, da ga je teško implementirati. Pojmovi kao »narod«, »nacija« još nisu jasno definisani, ni u članu ni shvatanjima predstavnika država, tako da bi neodređenost izražavanja mogla izazvati zahteve za *secesijom* manjinskih grupa u pojedinim državama, što nikako ne bi bilo u skladu sa mirom i bezbednošću u svetu. Kako odrediti one koji su ovlašćeni da vrše to pravo. Stoga su neki predlagali da se ovo pravo izostavi iz paktova i unese u poseban protokol sa odnosnim odredbama, kako bi se lakše dobila podrška za nacrt paktova. Međutim, zastupnici unošenja prava samoopredeljenja smatrali su da je to bitni uslov za puno uživanje svih drugih ljudskih prava: pošto je ono osnova za sva individualna prava, jer niko ne može biti slobodan, ako njegov narod nije slobodan. To pravo je stoga i kolektivno i individualno te se tako i može vršiti. Najzad, pozivalo se i na odluke Bandunške konferencije, na kojoj se 29 nacija izjasnilo za univerzalnu primenu prava na samoopredeljenje. No, bez obzira na sve to, isticano je i to da je Generalna skupština svojim rezolucijama dala direktivu za unošenje toga prava, te da stoga nema mesta daljem raspravljanju toga pitanja.

Generalna skupština upustila se i u preformuliranje samog teksta člana o samoopredeljenju, tako da su nastale razne njegove verzije, kao Komisije za pravo čoveka, Radne grupe, Danske, Jugoslavije (čija je verzija trećeg paragrafa samog člana usvojena) i Avganistana. Konačno je usvojen tekst koji glasi:

1. Svi narodi imaju pravo samoopredeljenja. Na osnovu ovog prava oni slobodno određuju svoj politički status i slobodno sprovode svoj ekonomski društveni i kulturni razvitak.

2. Narodi mogu, za svoje sopstvene ciljeve, slobodno raspolagati svojim prirodnim bogatstvom i izvorima bez uštrba po obaveze koje proizilaze iz međunarodne ekonomske saradnje, zasnovane na principu uzajamne koristi i međunarodnom pravu. Ni na koji način narod ne može biti lišen svojih sredstava opstanka.

3. Sve države ugovornice u Paktu, uključujući one koje snose odgovornost za upravljanje ne samoupravnim i starateljskim područjima, unapredjivaće ostvarivanje prava samoopredeljenja i poštovaće to pravo u skladu sa odredbama Povelje Ujedinjenih nacija.²²

Čini nam se da je značaj unošenja prava na samoopredeljenje u nacrt Paktova o ljudskim pravima očevidan ne samo po sebi, kao potpuna

pravna afirmacija jednog principa kome se dosada odričala pravna vrednost, iako je on postavljen kao jedan od bitnih u Povelji UN, tvrdeći da je samo politički princip. Međutim, bilo je nesumnjivo da je taj princip bio na putu pretvaranja u pozitivnopravni princip, a njegovo unošenje u nacrt Paktova dovršilo je tu evoluciju pretvarajući ga u pozitivno-pravno pravilo međunarodnog prava (kada rad na donošenju Paktova bude okončan i potrebne ratifikacije obavljene).

No, isto tako značaj unošenja ovoga prava leži u pozitivnom predznaku, u posledici koju će; verovatno, to imati po konačno prihvatanje pomenutog člana 25 nacrta Pakta o građanskim i političkim pravima, koji se odnose na prava pripadnika etničkih, verskih i jezičkih manjina. Jer, nesumnjivo je, da i u osnovi ovih prava leži načelo samoopredeljenja u svom individualno-kolektivno uslovljenom ispoljavanju, iako modifikovano i prilagodjeno u pogledu stepena i donasaja ostvarenosti.

Bilo je još izvesnih radova Potkomisije za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina, odnosno Komisije za prava čoveka, koji su se odnosili na konkretne mere i korake na polju sprečavanja diskriminacije i zaštite manjina, koji su manje ili više uspešno obavljani. Tako je Komisija usvojila predloge Potkomisije za donošenje rezolucije od strane Generalne skupštine, kojom će se osuditi diskriminacija i preporučiti vladama zaštita manjina čiji se zahtevi ne zadovoljavaju samo principom nediskriminacije, kao i da se od ECOSOC-a postigne podrška principa da se obraća specijalna pažnja zaštiti ma koje manjine koja bi nastala revizijom granica i stvaranjem novih država. Vraćeno je natrag Potkomisiji na dalje proučavanje pitanje definicije manjine, o kome smo već napred govorili, kao i zahtev za tzv. privremene mere koje bi predstavljale primenu principa o opštem postupanju.²³ Što se tiče definicije pojma manjina, moramo konstatovati, u vezi sa našim ranijim izlaganjem o tome, da se formulacija iz člana 25 nacrta Pakta o građanskim i političkim pravima očigledno pridržava formule »etničke, verske i jezičke manjine« iz doba Društva naroda, ne dajući nikakve bliže indikacije što se, striktno uzev ima podrazumevati pod tim izrazima. Tako će to pitanje morati biti tumačeno, tek kada nam praksa Ujedinjenih nacija pruži za to dovoljno materijala, kao i na osnovu ranijih presedana, pogotovu sudske prakse međunarodnog suda (Stalnog suda međunarodne pravde).

Potrebno je napomenuti da postoji i jedan regionalni instrument o zaštiti ljudskih prava. To je tzv. Rimski konvencija osnovnih ljudskih prava i sloboda od 4 novembra 1950 godine, koju su potpisali: Belgija, Danska, Francuska, Grčka, Holandija, Irska, Island, Italija, Luksemburg, Zapadna Nemačka, Norveška, SAD, Švedska, Turska in Ujedinjeno Kraljevstvo. Ta je Konvencija uglavnom zasnovana na onom standardu koji je uspostavljen u Sveopštoj deklaraciji o ljudskim pravima od 1948 godine i ostvarenom napretku u radu na nacrtima Paktova o ljudskim pravima u Komisiji UN za prava čoveka do toga vremena.

Medjutim, i baš zbog toga, u Konvenciji nema odredbe koja bi se izrično odnosila na prava pripadnika manjinskih grupa. U izvesnom smislu

takvo jedno pravo uneto je naknadno. Naime, na predlog Savetodavne skupštine Evropskog saveta uključeno je pravo na školovanje pored prava na slobodne političke izbore i na svojinu, u Protokol od 20 marta 1952 godine.²⁴

Potrebno je navesti još izvesne predloge u pravcu donošenja posebne multilateralne konvencije o manjinskim pravima, koje su Ujedinjenim nacijama predlagali delegat Švedske, na Trećem zasedanju Generalne skupštine, i indiski delegat M. R. Masaci na Trećem zasedanju Potkomisije, pa je čak 1951 godine podnet i jedan nacrt takve konvencije, ali su oni svi negativno rešeni.²⁵

U vezi sa ovim pitanjem nove multilateralne konvencije o manjinskim pravima nesumljivo je i pitanje opstanka i pravne važnosti plurilateralnih ugovora i unilateralnih deklaracija, zaključenih u vreme Društva naroda, koje smo u više navrata doticali. Ovde još možemo o tome pravno veoma interesantnom i složenom pitanju reći još samo to da, na osnovu memoranduma studije koju je Generalni sekretar podneo po ovome pitanju, još nije zauzet nikakav stav i da ga je Komisija za prava čoveka pomerala stalno od jednog do drugog zasedanja (počev od njenog Šestog zasedanja), uvek medju poslednjim tačkama prenatrpanog dnevnog reda, koje se ne »stižu« da razmotre, a nema posebne odluke da im se da prioritet u hitnosti. Tako je ono ostalo (»suspending«) suspendovano, po svoj prilici u prvom redu stoga što je i zaključak eksperata koji su ga proučavali da u krajnoj analizi teško može da se govori o važenju ovih ugovora, obzirom na rat, na nestanak garanta — Društva naroda (čije obaveze OUN nije automatski sve prihvatila, iako ovo nije apsolutna smetnja), na ponašanje manjina, na promene u subjektima, na mirovne ugovore itd., što sve skupa pretstavlja tako promenjene okolnosti, da dozvoljava primenu klauzule »rebus sic stantibus« o okončanju ugovora. Ovakav stav razumljiv je utoliko pre u svetlosti novijih odluka o unošenju člana o manjinskim pravima u Pakt o gradjanskim i političkim pravima i uopšte celokupnog razvoja pitanja manjinske zaštite i u Ujedinjenim nacijama i na Mirovnoj konferenciji u Parizu, i u medjusobnim ugovorima izmedju pojedinih država. Iz te perspektive posmatrano, može se s priličnom pouzdanošću tvrditi da se pomenuti ugovori i deklaracije mogu smatrati ugašenim, o čemu samo treba OUN i da se formalno izjasni.

OPŠTA LJUDSKA I MANJINSKA PRAVA U MIROVNIM UGOVORIMA POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Rekli smo da savezničke i udružene sile, poučene iskustvom iz Prvog svetskog rata nisu htele da pitanje nove organizacije medjunarodne zajednice, pa ni pitanja od opšteg značaja, kao što su zaštita ljudskih prava, individualnih ili grupnih, povezuju sa zaključivanjem mirovnih ugovora sa pobedjenim osovinskim silama i njihovim satelitima. One su i ta pitanja i njihovo regulisanje ostavljale u nadležnost novoj svetskoj

medjunarodnoj organizaciji, kojoj su ona i pripadala već po svojoj univerzalnoj prirodi i nameni. Medjutim, ipak, u vreme zaključivanja tih mirovnih ugovora, Organizacija Ujedinjenih nacija tek je bila osnovana i otpočela svoj rad, pa i rad na regulisanju materije ljudskih prava, tako da u to doba nije još bilo nikakvih pravila o toj materiji, pa čak ni onih deklarativnih koja su posle dve godine u Ujedinjenim nacijama uspostavljena donošenjem Deklaracije o pravima čoveka.

S druge strane, trebalo je pobeđenim državama, fašističkim i profašističkim, nametnuti poštovanje izvesnog minimalnog standarda tih ljudskih prava, s obzirom na dotle nevidjeno kršenje njihovo koje je bilo jedno od glavnih obeležja Drugog svetskog rata, kada je na desetina miliona ljudi stradalo po koncentracionim logorima, ubijano i mučeno na razne svirepe načine, što je sve razume se predstavljalo onu krajnju negaciju ljudskih prava koja ide do njihovog fizičkog uništavanja, istrebljenja, jednom reči do medjunarodnih zločina, genocida, ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti itd., za koje su predviđena i naročita medjunarodnopravna pravila i sankcije, inaugurisani nürnbergskim principima. Ali, to je po sebi predstavljalo povod i suviše jak razlog da se otstupi od gornjeg shvatanja, te da se u pobeđenim zemljama medjunarodnim obavezama osigura minimalni standard ljudskih prava koji ne sme biti ugrožen.

Za razliku, ipak, od situacije sa odredbama o opštoj ljudskoj i manjinskoj zaštiti koje su posle Prvog svetskog rata predviđene i u mirovnim ugovorima sa pobeđenim zemljama i u ugovorima sa novim i proširenim državama, kao i docnije u deklaracijama, odredbe o opštim ljudskim pravima predviđene su posle Drugog svetskog rata uglavnom u mirovnim ugovorima s pobeđenim zemljama (osim Nemačke, sa kojom mirovni ugovor nije potpisan, jer je nije bilo kao države), izuzev što su odredbe o ljudskim pravima, u odnosu na jednu posebnu teritoriju nametnute, pored pobeđene, i jednoj od savezničkih, pobeđničkih proširenih država (Jugoslaviji), a manjinske obaveze, sačinjene u vidu dvostranog sporazuma, uključene takodje u mirovni ugovor sa jednom ob pobeđenih zemalja.

Kao što je poznato, Mirovna konferencija u Parizu, 1946 godine, imala je da se bavi mnogim i zamašnim pitanjima proizišlim iz rata (iako su najzamašnija, ona u vezi sa Nemačkom, tada ostala po strani). To su pre svega teritorijalna pitanja, u vezi sa revizijom granica, od kojih je jedno od najznačajnijih i najtežih bilo pitanje nove italjansko-jugoslovenske granice, za koje znamo kako je bilo rešeno, i da uspostavljanjem slobodne teritorije Trsta pod uslovima u kojima se razvijala situacija, sa dvema zonama i vojnim upravama, nije moglo da bude više no privremeno rešenje, jer Statut te teritorije nije ni mogao da bude oživotvoren.

Transfer manjina takodje je bio jedan metod rešavanja manjinskih problema o kome je Pariska mirovna konferencija imala da vodi računa. U Mirovnom ugovoru sa Italijom predviđena je opciona odredba kojom se dozvoljavalo stanovnicima područja oduzetih od Italije, a koji govore

italijanski, da zadrže italijansko državljanstvo i isele se u Italiju, kao i italijanskim državljanima, čiji je uobičajeni jezik srpsko-hrvatski ili slovenački, da se isele u Jugoslaviju. Drugo pitanje transfera pojavilo se prilikom potpisivanja mirovnog ugovora sa Madjarskom. Čehoslovačka je zahtevala da se u ugovor unese odredba kojom bi se Madjarska obavezala da primi oko 200 hiljada Madjara iz Čehoslovačke, dok bi preostali deo Madjara, zapravo pomadjarenih Slovaka bio zadržan u cilju asimilacije. Madjarska se žučno protivila primanju ovih svojih nacionalnih pripadnika, iako su i sovjetski i ostali predstavnici istočnih i slovenskih zemalja podupirali čehoslovački predlog. Višinski je izjavio tom prilikom da Sovjetski Savez ne smatra prihvatljivim stav jedne zemlje koja gleda na svoju rodnju decu kao na siročiće koje ne može da primi.²⁶ I američki autor Claude oštro je komentarisao ovaj stav Madjara s obzirom na njihovo neprekidno isticanje još od Prvog svetskog rata da su od madjarskog nacionalnog tela otsećene znatne etničke grupe, te je ovakvo uporno odbijanje da primi te grupe (i pored izvesnih primedaba od objektivne vrednosti: ekonomske teškoće i poremećaji i sl.) dovelo u sumnju sve one madjarske izjave da je nacionalno integrisanje za njih vrhovna vrednost, a da je ustvari madjarsko pozivanje na svoje nacionalne manjine bilo samo sredstvo za revizionističke svrhe koje je Madjarska istakla i na ovoj Pariskoj mirovnoj konferenciji u odnosu na Romuniju i Čehoslovačku.²⁷

Velike sile SAD, Francuska, Velika Britanija, kao i Australija, nisu usvojile čehoslovački predlog, ne zato što su u principu bile protivne sprovođenju transfera, naravno na human način, već stoga što nisu bile sklone da ga prihvate kao jednostrano rešenje, smatrajući da o tome treba da postignu dvostrani sporazum obe zainteresovane strane, dakle ne želeći da prihvatanje transferiranih lica nametnu državi koja treba da ih primi. Takvo rešenje je i uneto u čl. 5 Mirovnog ugovora sa Madjarskom od 10. II. 1947 godine, s tom garantijom što se u slučaju nepostizanja odnosnog dvostranog sporazuma u roku od šest meseci Čehoslovačka mogla obratiti Savetu bezbednosti.²⁸ Prema tome, nije se vodilo računa o željama samog stanovništva u pitanju, što bi bilo više u skladu sa načelom samoopredeljenja, već više o želji matične države koja bi trebala da to stanovništvo primi. Nevodjenje računa o željama samog stanovništva, kao i u drugim slučajevima prinudnog transfera posle Drugog svetskog rata, smatralo se opravdanim usled držanja manjina u toku toga rata, tako da je ovaj metod rešenja manjinskog pitanja ustvari predstavljao neku vrstu sankcije prema tom stanovništvu (za koju se mora primetiti da jako potseća na sistem kolektivnog kažnjavanja za koji se smatra da je pravno neodrživ i nehuman). Ali, ovakvi drastični, u prvom redu političkim potrebama i razlozima inspirisani potezi uvek su izvodljivi u neredovnim prilikama za vreme i neposredno posle ratova i njima se mnogi problemi zaista radikalno rešavaju.

Pitanje koje je bilo usko povezano sa pravima manjina na Pariskoj mirovnoj konferenciji jeste unošenje odredaba o ljudskim pravima u mirovne ugovore. Ovde se polazilo sa sasvim drugog stanovišta nego na

Pariskoj mirovnoj konferenciji posle Prvog svetskog rata, gde su se ovakve odredbe plus odredbe o pozitivnoj zaštiti posebnih manjinskih prava nametala i drugim državama, a ne samo pobedjenim. Ovde se pošlo od težnje da se obezbedi određeni minimalni standard opštih ljudskih prava u pobedjenim zemljama, koji su one dužne da poštuju u odnosu prema svome stanovništvu, jer ga za vreme rata nisu poštovala. Dakle, *movens* nije bio zaštita prava izvesnih grupa stanovništva koje bi usled teritorijalnih promena došle pod državnu vlast strane nacionalnosti. Najpre zato, što velikih teritorijalnih izmena u ovom delu Evrope nije ni bilo (uglavnom je došlo do vraćanja na status quo ante bellum), a ukoliko ga je i bilo i s obzirom na postojanje takvih teritorijalnih situacija od ranije koje povlače za sobom i postojanje manjina, njihova zaštita nije bila prvenstvena briga država koje su organizovale novi evropski red usled rečenog uzroka koji je ležao u ponašanju samih manjina, koje je umnogome kompromitovalo ceo sistem i smisao njihove zaštite. Dakle, već i u ovom momentu treba uočiti prenošenje težišta, i konkretno, u rešavanju tekućih pitanja, sa posebne zaštite manjinskih prava na opštu zaštitu ljudskih prava. *To je zakonitost istoriskog razvitka.*

To se odrazilo u shvatanju da je obezbedjenje principa nediskriminacije dovoljno i bitno za otklanjanje mogućnosti progona manjina. I zapravo je, što je donekle i više na izgled paradoks svoje vrste, činjenica da je stipuliranje takve vrste — opšte zaštite ljudskih prava proisteklo iz nastojanja da se u prvom redu obezbede osnovna prava jedne narodnosne manjine. Naime, britanski predlog za unošenje odredbe o zabrani diskriminacije po osnovu rase, pola, jezika ili vere imao je za svrhu da širom klauzulom obzbedi položaj Jevreja, koji su uglavnom najviše u tom pogledu bili žrtve. I pored otpora pobedjenih država, podržanih od SSSR i drugih istočnih zemalja, takva je šira klauzula uneta kao čl. 2 stav 2 Mirovnog ugovora sa Madjarskom i čl. 3 stav 2 Mirovnog ugovora sa Rumunijom, dok njeno unošenje u Mirovni ugovor sa Bugarskom nije izglasano, jer se nije postigla potrebna dvotrećinska većina, tako da je čl. 2 toga Ugovora ostala samo uža klauzula.²⁹

Slična odredba uneta je kao čl. 19 stav 4 Mirovnog ugovora sa Italijom, s tim da obavezuje i države koje su primile deo italijanske teritorije (dakle Jugoslaviju), na predlog SAD, obrazložen potrebom da se obezbede osnovna ljudska prava u smislu nediskriminacije kao princip koji se primenjuje prilikom teritorijalnih ustupanja. Sovjetski Savez i istočne zemlje, a naročito Jugoslavija, suprotstavljali su se stvaranju ovakve obaveze i u odnosu na teritoriju koja se ustupa Jugoslaviji pošto ona nije pobedjena zemlja i pošto je postupanje sa manjinskim grupama stvar njenog domaćeg zakonodavstva. Jugoslovenski predstavnici su naveli »da se predložene obaveze nameću nekim potpisnicima ovog Ugovora, dok druge potpisnice ugovora nisu primile takve obaveze. One su nametnute takvim državama kao što je Jugoslavija gde su prava nacionalnih manjina garantovana i takve garantije unete u Ustav...«³⁰ Argumenti su, dakle,

bili slični kao i oni kojima se naša država branila, uz Rumuniju, Poljsku i Čehoslovačku, i na prvoj Pariskoj mirovnoj konferenciji 1919 godine.

Italija je odbijala da prihvati obaveze iz ovoga člana sa motivacijom takodje da će u novi Ustav biti unete odredbe ove sadržine, te da su suviše međunarodne obaveze o tome; preuzimanje takve obaveze u ugovoru prema svakoj pojedinačnoj sili ugovornici pretstavlja mogućnost intervencije svake od njih u unutrašnje stvari Italije; najzad, Povelja UN predviđa poštovanje ljudskih prava kao opšti princip, te će prethodno uspostavljanje obaveze Italije, kada ona postane član OUN, predstavljati pravno različitu situaciju njenu od ostalih članova u tom pogledu, što je suprotno principu suverene jednakosti.³¹

Interesantno je primetiti kako se sada Italija suprotstavljala obavezama samo najopštije prirode u pogledu svog stanovništva, u poredjenju sa situacijom iz doba ranije Pariske mirovne konferencije kada nije pristajala da prihvati ni senku nekih obaveza za zaštitu tolikih brojnih manjina, a trudila se da nametne obavezu Jugoslaviji u što većem stepenu i daleko sadržajnije. S druge strane, i ovoga su puta izostajale na njenoj strani takve obaveze za pozitivnu manjinsku zaštitu u pogledu brojnih jugoslovenskih manjina koje su preostale na njenoj teritoriji privremenim teritorijalnim rešenjem pitanja granica i stvaranjem Slobodne Teritorije Trsta.

Identična odredba o zaštiti osnovnih ljudskih prava zabranom makakve diskriminacije uneta je u Statut Slobodne Teritorije Trsta.³²

Što se tiče zaštite posebnih manjinskih prava, tj. pozitivnih prava manjina, postojali su predlozi od strane Italije i Madjarske u tome pravcu, naročito je razradjen predlog u tome pravcu podnela ova druga, zasniavajući ga uglavnom na liniji manjinskih ugovora iz doba Društva naroda, i zahtevajući da se odgovarajuće odredbe u tom smislu uključe u Mirovni ugovor sa Romunijom, imajući u vidu i znatnu madjarsku manjinu u Transilvaniji, dok je Italija predlagala takvu obavezu u vezi sa ustupanjem teritorije sa njenim življem u Jugoslaviji u Mirovnom ugovoru sa Italijom.³³

Medjutim, ti predlozi nisu prihvaćeni kako zbog suprotstavljanja odnosnih država, tako i zbog opšteg shvatanja savezničkih sila o osiguranju opštih ljudskih prava kao bitnijem principu. Odstupanje od toga shvatanja učinjeno je samo u pogledu Južnog Tirola, u pogledu koga su detaljne odredbe o zaštiti nemačke manjine i njenih posebnih prava unete u Mirovni ugovor, kao njegov Anexe IV, u formi bilateralnog ugovora koji su prethodno postigle i 5 septembra 1946 godine između sebe zaključile Austrija i Italija. Pored ostalih standardnih manjinskih prava stanovništvu ove oblasti data je široka autonomija sa zakonodavnom i izvršnom vlašću.

Mora se istaći i važan problem sankcije za ljudska prava predviđena ovim mirovnim ugovorima, koji ima i svoju praktičnu stranu i koji se u praksi i pojavio. Još na Pariskoj mirovnoj konferenciji 1946 godine Australijanci su izašli sa svojim predlogom za osnivanje Evropskog suda za ljudska prava (Ewatt), koji su oni docnije uporno zastupali — mutatis mutandis — i na forumima Organizacije Ujedinjenih nacija, ali je taj

predlog odlučno odbijen kao eventualni zadatak u radu Ujedinjenih nacija. Tako je preostao kao sankcija samo put označen u završnim odredbama mirovnih ugovora, koje se odnose na sve njihove odredbe, a to je da se svi sporovi oko njihovih tumačenja imaju podneti predstavnicima četiri velike sile u glavnom gradu odnosne države čiji je mirovni ugovor u pitanju. Ako se spor ne bi ni na ovaj način mogao rešiti, obrazuje se komisija od po jednog pretstavnika obe države i trećeg člana koga one izaberu ili, u slučaju nepostizanja saglasnosti Generalni sekretar UN. Medjutim, kada se u praksi postavilo pitanje kršenja ljudskih prava od strane Madjarske, Bugarske i Romunije putem njihovih famoznih iskonstruisanih procesa, konferencija diplomatskih pretstavnika velikih sila osujećena je u radu zbog stava SSSR-a, a komisija predviđena mirovnim ugovorima nije mogla biti sastavljena zbog opstrukcije optuženih država. Pitanje je izneto pred Generalnu skupštinu UN, koja je zatražila savetodavno mišljenje Medjunarodnog suda pravde. Sud je medjutim, u svom savetodavnom mišljenju o tumačenju mirovnih ugovora, štao na gledište, da je, doduše, dužnost obavezanah država da odrede svoje pretstavnike, ali u slučaju njihovog neodredjivanja Generalni sekretar ne može imenovati trećeg člana Komisije.³⁴ Generalna skupština je, potom, samo svojom rezolucijom (585/V) od 5. XI. 1950 godine osudila držanje Madjarske, Bugarske i Rumunije.

Profesor Bartoš ističe još da su klauzule o ljudskim pravima u mirovnim ugovorima stilizovane na dosta uopšten i neodredjen način, tako da se može pojaviti kao sporno tumačenje koja sve prava obuhvataju odredbe, i da li samo klasična, gradjanska ili i neka ekonomska i socijalna prava.³⁵

Značaj tumačenja mirovnih ugovora sa ovim zemljama u pogledu efektivnosti njihovih odredaba o ljudskim pravima potencijalno je mogao doći do izražaja i u vreme kada su te zemlje flagrantno kršile i ta osnovna ljudska prava u odnosu na pripadnike jugoslovenskih manjina u njima,³⁶ a takodje i u pogledu odgovarajuće odredbe Mirovnog ugovora sa Italijom, s obzirom na povremeno narušavanje prava jugoslovenskih manjina u Italiji.

Neki medjunarodni sporazumi o zaštiti manjina posle Drugog svetskog rata

Izmedju izvesnog broja medjunarodnih, većinom dvostranih ugovora koji su zaključeni po pitanju zaštite manjinskih prava, ili se na njih delimično odnose, zadržaćemo se nešto više na dva takva medjunarodopravna akta koji se ne samo uopšte izdvajaju po svome značaju, jer rešavaju osetljiva politička pitanja u medjunarodnom životu Evrope, nego su i posebno značajni za jugoslovenske narode. To su Memorandum o saglasnosti o rešenju tršćanskog pitanja od 5 oktobra 1954 godine i Austrijski državni ugovor.

Do oba ova akta došlo je posle dugotrajnih i mučnih pregovora, koji su prošli kroz razne faze, sa raznim načelnim i konkretnim predlozima, sa bezbrojnim varijacijama u pogledu predloženih rešenja i uz svakovre-

mene političke i diplomatske poteze u borbi i igri oko ova dva pitanja, koja su ovako na svoj način bila i opšti barometar za stanje odnosa u periodu hladnog rata medju velikim silama u prvom redu, ali i medju susednim zemljama, neposredno zainteresovanih za njihovo rešenje. Njihovo rešenje, samo po sebi, bez obzira na to kako su sporna pitanja regulisana, bilo je posledica i odraz stanja tih odnosa, tj. njihovog kretanja nabolje, a istovremeno su ta rešenja doprinela uspostavljanju boljih odnosa, bilo medju prvim simptomima popuštanja zategnutosti i atmosfere hladnog rata.

Ovde ne možemo ulaziti u sve detalje razvoja oba ova složena pitanja i mnogobrojne značajne odredbe njihove teritorijalne, političke, ekonomske i druge. Mi se moramo ograničiti na one njihove odredbe koje se odnose na naš problem, tj. na zaštitu manjinskih prava u vezi sa opštom zaštitom ljudskih prava.

Poznato je, i napred već pomenuto, da je zaštita ljudskih prava bila predviđena i Stalnim Statutom Slobodne Teritorije Trsta, koji je kao Annexe VI uključen u Mirovni ugovor sa Italijom od 10 februara 1947 godine. Medjutim, odredbe Statuta koje su predviđale biranje i imenovanje guvernera Slobodne Teritorije, kao i ostalih organa, uz nadzor Saveta bezbednosti UN, nisu mogle biti sprovedene u delo zbog nesaglasnosti u pogledu ličnosti guvernera, a takodje i zbog celokupnog docnijeg razvoja tršćanskog pitanja, držanja Italije, politike velikih sila, a naročito SAD i Ujedinjenog Kraljevstva, kao sile koje su bile odgovorne ne samo za vojnu i civilnu upravu Zone A Teritorije, već i za budućnost cele Teritorije i bezbednost, ljudska i nacionalna prava i blagostanje njenog stanovništva. Posle različitih peripetija kroz koje je pitanje prošlo, postalo je jasno da je rešenje postavljeno Mirovnim ugovorom sa Italijom i putem Statuta postalo neoperativno, neprimenljivo, tako da se rešenje posle dugog pregovaranja izmedju neposredno najzainteresovanih strana, tj. Jugoslavije, Italije, Ujedinjenog Kraljevstva i SAD, moralo naći u izvesnoj modifikaciji, teritorijalnoj, političkoj pa unekoliko i pravnoj ranijeg rešenja. Poznato je da je Jugoslavija svojim razumnim i pomirljivim stavom, koji je bio spreman i na žrtve, znatno doprinela pozitivnom rešenju celoga problema.

Ima niz interesantnih i složenih pravnih pitanja koja se u vezi sa novim rešenjem, koje je dobilo i svoju sankciju od strane Saveta bezbednosti na sednici od 12 oktobra 1954 godine, postavljaju obzirom na sam Ugovor o miru, na problem stranaka u jednom i drugom instrumentu, na prirodu ovlašćenja u područjima koja su ustupljena Jugoslaviji, odnosno Italiji, i tome slično, ali u njih ovde ne možemo zalaziti.³⁷

Medjutim, ono što je za stanovništvo područja ove teritorije naročito značajno, to je izrada Specijalnog statuta, kojim se obezbeđuju prava italijanskih i jugoslovenskih manjina, koji je priključen Memorandumu o saglasnosti.³⁸

Ono što je značajno sa formalne strane, to je da se u tački 1 Statuta usvaja kao rukovodeći princip u postupanju sa odnosnim manjinama onaj

standard ljudskih prava, utvrđen Deklaracijom o pravima čoveka od 10. XII. 1948 godine.

Što se tiče samih prava manjina, pored osnovnih građanskih i političkih prava, ona su veoma detaljno razradjena pod opštom oznakom jednakosti, i to u raznim oblastima upotrebe maternjeg jezika u nastavi, školstvu, obavljanju profesija, socijalnom osiguranju, obavljanju javnih funkcija, kulturnom životu i drugo. Naročito je značajno predviđeno obrazovanje Mešovitog jugoslovensko-italijanskog odbora u cilju poma-ganja i konsultovanja o problemima zaštite odnosnih etničkih grupa i radi razmatranja žalbi pojedinaca u vezi sa primenom Statuta. Statutu je pridodat i spisak postojećih škola jedne i druge manjine, kao i razmena pisama između jugoslovenske i italijanske ambasade u Londonu koja se odnosi na slovenačke domove kulture. Primećeno je, da je jedno od obeležja Specijalnog Statuta što su njime bar obezbedjena prava etničkih grupa kao celina, za razliku od ranijih ugovora i deklaracija iz vremena Društva naroda, koji su se i suviše odnosili na pojedinačnu zaštitu.³⁹ Osim toga, da bi se postigao cilj Statuta koji se sastoji kako u izjednačenju pojedinaca na bazi nediskriminacije ma u kom pogledu, tako i u očuvanju karaktera etničkih grupa kao celina i njihovog kulturnog razvitka, Statut je predvideo i obezbedjenje ekonomskog razvoja manjina pomoću učešća u raspodeli raspoloživih finansijskih sredstava bez diskriminacije.⁴⁰ Izvršavanje ove odredbe je veoma važna garantija kao osnov za obezbedjenje faktičkog ostvarenja i svih ostalih prava.

Drugi značajan međunarodnopravni akt donet nedavno, koji nas interesuje sa stanovišta manjinskih prava kao specifičnog vida ljudskih prava, jeste Državni ugovor za Austriju. Savet ministara četiri velike sile bavio se na mnogim svojim zasjedanjima ovim problemom, a njihovi zamenici na mnogobrojnim svojim sednicama (oko 300) redigovali su bili jedan opsežan dokument, koji nije mogao definitivno biti potpisan samo usled neslaganja po izvesnom relativno malom broju pitanja, koja u suštini nisu prvobitna, već izvesna druga koja su se nalazila u pozadini ovoga rešenja u celini, a koja su zavisila od opštih političkih odnosa i strateških ciljeva i planova velikih sila u Evropi. Stoga je jedno vreme bila predviđena kao nacrt Državnog ugovora jedna znatno skraćena varijanta ovog ugovora, koja u sebi nije sadržavala mnoge prethodne odredbe, pa tako ni odredbu o zaštiti hrvatske i slovenačke manjine u Austriji, u Koruškoj i Gradišću. Posle direktnih pregovora koji su započeti između austrijske vladine delegacije i sovjetske vlade brzo su privedeni kraju pregovori između četiri velike sile koje su za bazu opet imale onaj raniji širi nacrt Državnog ugovora na koji se u pregovorima vratilo. Tako je došlo do potpisivanja ovog ugovora o uspostavljanju nezavisne i demokratske Austrije (dakle, formalno ne Mirovnog ugovora), koji sadrži mnoge odredbe koje se odnose i na opšta ljudska prava, čl. 6 na nediskriminaciju, na austrijsko zakonodavstvo u vezi sa tim, na bivše nacističke organizacije i sl. Između ostalog, Ugovor je obuhvatio i odredbu člana . . . , koja glasi:

1. Austriski državljani slovenačkih i hrvatskih manjina u Koruškoj, Gradišću i Štajerskoj uživaju ista prava kao svi drugi austriski državljani, uključujući pravo na njihove sopstvene organizacije, skupove i štampu na njihovom sopstvenom jeziku.

2. Oni imaju pravo na osnovnu nastavu na slovenačkom ili hrvatskom jeziku i na razmeran broj sopstvenih srednjih škola; s tim u vezi, školski nastavni planovi biće revidirani i biće osnovano odeljenje školskih nadzornih vlasti za slovenačke i hrvatske škole.

3. U upravnim i sudskim okruzima Koruške, Gradišća i Štajerske sa slovenačkim, hrvatskim ili mešovitim stanovništvom biće slovenački ili hrvatski jezik, pored nemačkog, dopušten kao zvanični jezik. U takvim okruzima biće oznake i natpisi topografske prirode izpisani kako na nemačkom tako i na slovenačkom ili hrvatskom jeziku.

4. Austriski državljani slovenačkih i hrvatskih manjina u Koruškoj, Gradišću i Štajerskoj učestvuju u kulturnim, upravnim i sudskim ustanovama u tim oblastima na osnovu istih uslova kao i drugi austriski državljani.

5. Ima se zabraniti delatnost organizacija koje imaju za cilj da hrvatsko ili slovenačko stanovništvo liše njegovog svojstva i njegovih prava kao manjine.⁴¹

Treba napomenuti da je prilikom izrade austriskog Državnog ugovora bilo reči i o pitanju važnosti Sen-Žermenskih odredaba, i da je čak bilo mišljenja, kao naprimer sovjetskog delegata Zarubina koji se protivio sugestijama zapadnih sila o etničkim pravima, što neće doprineti diskusiji, jer su Sen-Žermenske odredbe još na snazi.⁴² Medjutim, drugi jedan pisac navodi da je unošenje ovakve odredbe u austriski Državni ugovor tražila Jugoslavija, uz podršku SSSR-a⁴³, te bi onaj prvi stav bio protivrečan i zasnovan na slabim argumentima (da su Sen-Žermenske odredbe još u važnosti!), a bio bi razumljiv samo ako je usledio posle 1948 godine, kada je, kao što navodi i ovaj drugi autor, SSSR izgubio interes za podupiranje jugoslovenskih zahteva. On još navodi da su se posle toga, usled ovakve slabe perspektive sa Državnim ugovorom, a posebno sa sudbinom ove klauzule, austriska i jugoslovenska vlada međusobno sporazumele o tom pitanju. S druge strane, navodi se, da su baš zapadne sile bile te koje su jedva prihvatile unošenje odredbe o pravima jugoslovenskih manjina u Austriji, a kada je celo pitanje stopirano i postalo za dugo neizvesno konačno zaključenje Državnog ugovora, pretstavnik američke vlade je čak izjavio da je jugoslovenske zahteve Sovjetski Savez neiskreno podržavao, a da su, uostalom, »prava slovenačke manjine zaštićena novim austriskim Ustavom.«⁴⁴ Sve ove navode nismo mogli i proveriti, jer nam nije bila dostupna dokumentacija o pregovorima zamenika ministara inostranih poslova četiri velike sile. Medjutim, karakteristično je da je, u svoje vreme, bilo mišljenja u našoj štampi, pa čak i od nekih naših pretstavnika jedno vreme, da u pogledu naših manjina u Austriji postoje obaveze iz Sen-Žermenskog ugovora, pa su čak i sa austriske strane mogle da se čuju neke slične izjave, a i u pomenutoj studiji Generalnog sekretara

o važnosti ovih ugovora pominjala su se takva gledišta. Osim toga, bilo je takvih gledišta, čak i manje ili više oficijelnih, naprimer od strane S. Lester-a, Generalnog sekretara Društva naroda — vršioca dužnosti 1944 godine, a zatim kod Komiteta za posleratno planiranje State Departmenta, u čijem se jednom dokumentu od 22. XI. 1944 godine ističe pravna važnost ovih ugovora kao i to da SAD treba da se zalaže za reviziju ovih ugovora radi prilagodjavanja promenjenim uslovima.⁴⁵ Medjutim, ne samo da je ceo sistem Društva naroda bio izvan dejstva (inoperating) — kako podvlači isti autor — nego je suprotna teza, da su ugovori uglavnom po osnovu klauzule rebus sic stantibus prestali da važe, dobila još jednu potvrdu više time što je u austriski Državni ugovor ipak uneta odredba o zaštiti jugoslovenskih manjina u Austriji.

Najzad, pomenućemo samo još neke međunarodne jednostrane akte ili dvostrane ugovore, zaključene posle Drugog svetskog rata koji regulišu pitanje zaštite manjinskih prava. To su naprimer unilateralna Deklaracija Schleswig-Holsteina (nemačke države sa statusom »Land«-a po Ustavu Zap. Nemačke od 23. II. 1949), od 26 septembra 1949 godine, poznatom pod nazivom »Kiel-ski sporazum«, u kojoj su navedena mnoga znatna prava danske manjine u Schleswig-Holsteinu. Ističe se da je priznanje pripadanja danskoj manjini ili danskoj kulturi slobodno, te da vlasti ne mogu to ex officio osporavati ili istraživati (što znači potvrdu subjektivnog kriterija). Obezbedjuje se upotreba maternjeg jezika, stvaranje dečjih vrtića, osnovnih i srednjih škola, čak i mogućnost upotrebe radiostanica. Za sprovođenje u delo odredaba stara se jedan odbor od tri člana danske manjine i tri člana koje postavlja Visoki komesar za Schleswig, a koji prima žalbe i razmatra ih, kao i daje mišljenja Visokom komesaru. Najzad, izražena je nada u ovom jednostranom aktu da će i nemačka manjina u Danskoj uživati ista prava recipročno.⁴⁶

Drugi međunarodni ugovor pretstavlja Sporazum o zaštiti manjina između Indije i Pakistana od 8 aprila 1950 godine, koji je usledio posle velikih trvenja, nesuglasica, pa čak i krvavih incidenata prilikom izdvajanja države Pakistan iz dominiona Indija, 1947, da bi se ponovili 1949 godine, praćeni velikim potresima usled milionskog pokreta izbeglica koji je stvorio ogromne probleme obema državama. Obe vlade su se sporazumom obavezale na obezbedjenje potpune jednakosti u državljanstvu, odnosno u pogledu religije, prava na život, kulturu, svojinu i ličnu čast, slobodu kretanja, slobodu zanimanja, govora i veroispovedanja, prema pravnim i moralnim zakonima. Isto tako, obezbedjuje se i jednako pravo na učešće u javnom građanskom životu ili u okviru oružanih snaga. Naglašava se dužnost lojalnosti prema državi od strane manjina, kao i staranje država da naknade njihove pretrpljene nedaće. Ostali odeljci ugovora odnose se na migrante iz Istočnog i Zapadnog Bengala, Asama i Tripura, kretanje, tranzit, svojinu; zatim na uspostavljanje normalnih uslova, sprečavanje nereda, odvođenje žena, suzbijanje propagande protiv druge države, vraćanje poverenja kod izbeglica da se mogu vratiti svojim domovima itd. I u ovim oblastima obrazovaće se jedna manjinska komisija,

kojoj će pretsedavati ministar provinciske vlade, pored članova izabranih od strane manjine i od strane većine, koja će preko manjinskih odbora održavati kontakte sa manjinama, tako da će nadgledati i izveštavati o primeni sporazuma i u tu svrhu upoznavati se sa povredama i propuštanjima, kao i savetovati o akcijama koje se imaju preduzeti na njenu preporuku. Po jedan ministar obe vlade moći će da prisustvuje radu Komisije, a u slučaju njihovog neslaganja stvar će se izneti pred pretsednike vlade obe zemlje koji će ih ili rešiti, ili odrediti ustanovu i proceduru za njeno rešavanje.⁴⁷

Najzad, na Banduškoj konferenciji 1955 godine postignuti su sporazumi izmedju NR Kine i Malajske federacije, kao i Indonezije po pitanju kineske manjine u odnosnim državama.⁴⁸

Neke odlike rešenja manjinskog pitanja u FNRJ

Na kraju, treba da iznesemo neke, najvažnije crte rešenja manjinskog pitanja posle Drugog svetskog rata u Jugoslaviji, ne samo da bi se uočila razlika prema već izloženom stanju posle Prvog svetskog rata, nego i radi uporedjenja sa raznim drugim načinima rešenja toga pitanja i donošenja sporazuma koji se u svetu postavljaju. I u ovome izlaganju mi ćemo se uglavnom zadržati na iznošenju zakonskih odredaba i najvažnijih dokumenata koji regulišu položaj, prava i garantije manjinskih grupa i njihovih pripadnika u nemogućnosti da iznesemo sve one različite strane njihovog života koje zaslužuju pažnju.

No, prethodno ćemo ipak morati da iznesemo izvesne momente istorijske prirode koji osvetljavaju put kako je do konkretnog rešenja manjinskog pitanja u Jugoslaviji došlo, kao i izvesne osobine njenog državnog uredjenja, koje proističu iz društvenih promena koje su se u njoj dogodile, a koje uslovljavaju i položaj narodnosti uopšte, pa i narodnosnih manjina.

Ono što smo rekli da je bila glavna negativna strana, upravo osnova koja je uticala i na položaj manjina u Jugoslaviji izmedju dva rata, bilo je nerešeno nacionalno pitanje, nerešeno ili bolje reći rdjavo rešeno u samim državnim okvirima, u odnosima izmedju samih narodnosti, koje su nesumnjivo želele zajedničku državu, ali nisu sve imale ista shvatanja o njenom uredjenju, a pogotovu nisu bile voljne da podnose teret i samovolju jedne centralističke, uničarističke vladavine, koja se na kraju izrodila u diktaturu, koja više nije vodila računa ne samo o unutrašnjim težnjama svojih naroda u pogledu državnog uredjenja, već ni o osnovnim spoljnopoličkim interesima jedne nezavisne zemlje. Poznato je da je 27 mart 1941 značio tačku koju je narod Jugoslavije stavio na takvu politiku. Otada počinje jedan novi razvoj, jedan period krvavih stradanja i iskušenja kroz koja su jugoslovenski narodi morali proći ne samo da bi izvojevali svoju političku nezavisnost i integritet kao celina, svoje oslobodjenje kao država, već svoje oslobodjenje i kao narodnosti koje se slobodno opredeljuju i ujedinjuju u jednu novu zajednicu na sasvim

novim osnovama — političkim i socijalnim — na federativnoj osnovi jedne države čija je društvena sadržina revolucionarno izmenjena i u osnovi usmerena socijalizmu.

U toku celokupne te zamašne po ciljevima, a još zamašnije po žrtvama borbe, nisu samo one glavne narodnosti Jugoslavije, koje su je tvorile, tj. većinske, učestvovala u njenom preobražavanju, u borbi za nacionalno oslobodjenje dvostruke prirode, spoljne i unutrašnje, kao i za socijalno oslobodjenje, već su u tome procesu učestvovali pripadnici mnogih ostalih, manjinskih narodnosti u Jugoslaviji. I ta kohezija, ta zajednička težnja i uporna borba mnogih narodnosti Jugoslavije, u prvom redu glavnih, doprinela je konačnoj pobedi i uspehu u ostvarenju težnji za boljim uredjenjem države, političkim i društvenim, kaogod što je nedostatak te kohezije, te zajedničke borbe za zajedničke osnovne ciljeve doprineo brzom slomu stare državne zgrade, pored ostalih razloga, pod udarom neprijateljske agresije na Jugoslaviju sa raznih strana 6 aprila 1941 godine. Taj unutanji moment, taj duh bratstva i jedinstva kao i perspektiva progresivnog društvenog uredjenja, koju su ustanički borci rukovodjeni komunističkom partijom Jugoslavije postavili kao temelj celokupne borbe i svrhu svih napora, to je upravo i osiguralo privrženost narodnih masa ciljevima narodnooslobodilačke borbe za vreme rata i izgradnju Jugoslavije na tim principima posle rata od strane svih njenih narodnosti, pa i manjinskih. To je izraženo i u rečima Edvarda Kardelja: »Da nije bilo pokreta za nacionalno oslobodjenje, niko ne bi mogao ponovo uspostaviti Jugoslaviju,«⁴⁹ ali to je moralo da se ostvari samo putem parola bratstva i jedinstva, nasuprot neprijateljskoj, okupatorovoj težnji da izazivanjem mržnje i raspaljivanjem bratoubilačkog rata osiguraju stalnu nemoć jugoslovenskih naroda i njihovu podjarmljenost u iscepanosti. Ta namera neprijatelja Jugoslavije dobro je shvaćena i njoj je protivstavljena ideja slobodnog opredeljivanja i bratskog udruživanja u borbi svih narodnosti Jugoslavije za uspostavljanje njene nezavisne države koju će oni organizovati prema svojim željama i najboljim tradicijama. U tom pogledu Tito ističe da se Komunistička partija nije odrekla niti će se ikad odreći principa prema kome svaki narod ima pravo samoopredeljenja, čak i pravo ocepljenja. Ali, Komunistička partija Jugoslavije neće nikad dopustiti — i suprotstaviće se tome — da se tim pravom koriste neprijatelji naroda i da, umesto slobode i nezavisnosti, oni uspostave srednjeevokvni mrak i kolonijalno ropstvo, kao što je to slučaj u »nezavisnoj« Paveličevoj Hrvatskoj.⁵⁰ Tako su i borba za nacionalno oslobodjenje i nacionalno pitanje u Jugoslaviji bili nerazdvojno povezani.

U toku te borbe donete su brojne deklaracije, rezolucije i proklamacije 1942, 1943 i 1944 godine od strane skupština raznih jugoslovenskih narodnosti i pokrajina, u kojima se navode ciljevi Narodnooslobodilačkog pokreta, ističe solidarnost naroda i narodnosnih manjina, njihova jednaka prava i rešenje nacionalnog pitanja na federativnoj osnovi.

Tako je još novembra 1941 godine upućen jedan apel nacionalnim manjinama u Bosni i Hercegovini gde je ustanak tada imao težište (i to

Rutenima i Poljacima) da učestvuju u narodnooslobodilačkom pokretu »ako hoće da brane interese slovenskih naroda i svoga naroda posebno, ako ne misle da im deca dožive žalosnu sudbinu da umru od gladi i ako hoće da Bosna ostane njihova druga otadžbina...«⁵¹

Sličan apel upućen je 14 juna 1943 godine takodje i Česima, Slovaca i Rutenima u Hrvatskoj. U njemu se ističe da je »borba srpskog i hrvatskog naroda sastavni deo velike borbe koju vode slovenski narodi na čelu sa Sovjetskim Savezom protiv svog smrtnog neprijatelja krvavog fašizma«, te se pozivaju da slede primer onih Čeha koji su već u svojim bataljonima u redovima narodnooslobodilačke vojske Hrvatske. Apel se takodje odnosio i na Nemce i Madjare koji su takodje pozivani da se pridruže toj vojsci kako bi sprali ljagu koju je Hitler naneo nemačkom i madjarskom narodu, kojima se hteo poslužiti u svojoj antijugoslovenskoj politici, dok oni »ne treba da zaborave da žive u hrvatskoj zemlji i da im je sudbina povezana sa sudbinom hrvatskog i srpskog naroda.«⁵²

Rezolucija o bratskoj zajednici hrvatskog i srpskog naroda, kao zalogu slobode i bolje budućnosti donelo je antifašističko veće narodnog oslobodjenja Hrvatske (ZAVNOH) 14 juna 1943 godine, u čijem su sastavu bili pretstavnici hrvatskog i srpskog naroda iz Hrvatske, kao i nacionalnih manjina u Hrvatskoj.⁵³

Veće narodnooslobodilne fronte Slovenije, proglašavajući ujedinjenje Slovenskog Primorja sa Slovenijom u slobodnoj i demokratskoj Jugoslaviji 16 septembra 1943 godine, odlučilo je da se italijanskoj nacionalnoj manjini u toj oblasti garantuje autonomnost, o čemu će pretstavnici slovenačkog i italijanskog stanovništva raspravljati kada to okolnosti dozvole.⁵⁴

U rezoluciji Antifašističkog veća Narodnooslobodilačkog odbora Sandžaka (ZAVNOS), koju su doneli narodni pretstavnici okupljeni bez obzira na narodnost i veroispovest, ističe se da Veće smatra da »Jugoslavija organizovana na demokratskoj i federativnoj osnovi odgovara potrebama jugoslovenskih naroda i da samo je takva Jugoslavija u kojoj ni jedan narod, ni jedna pokrajina, i ni jedna oblast neće biti predmet nasilja i mučenja, u stanju da ujedini naše narode u svesnu i trajnu državnu zajednicu...«, kao i da je »bratstvo i jedinstvo Srba i Muslimana Sandžaka prvi uslov brze pobe...«⁵⁵

U Deklaraciji Antifašističkog veća narodnog oslobodjenja Jugoslavije na Drugom zasedanju u Jajcu 29 novembra 1943 godine, svečano je proklamovano pravo naroda Jugoslavije na samoopredeljenje, uključujući pravo na ocepljenje ili ujedinjenje s drugim narodima, kao pravo koje je od prvog dana, s oružjem u ruci ostvarivano i priznavano od strane svih onih koji su uzeli učešće u Narodnooslobodilačkom pokretu. U toku dvogodišnjih borbi protiv okupatora i njegovih domaćih najamnika osuđeni su pokušaji razdora medju jugoslovenskim narodima i uništeni ostaci kako velikosrpskog hegemonizma tako i reakcionarnog separatizma i »ispunjeni materijalni, politički i moralni uslovi za stvaranje jedne bratske, demokratske i federativne zajednice naših naroda, jedne nove Jugoslavije koja treba da počiva na ravnopravnosti njenih naroda.«⁵⁶

Tom istom prilikom postavljeni su u četiri tačke i glavni organizacioni osnovi i temelji budućeg uredjenja federativne zajednice, u okviru koje se tačkom 4 predviđjalo sažeto sledeće:

»Nacionalnim manjinama u Jugoslaviji biće obezbedjena sva nacionalna prava.⁵⁷

Slično formulisane odredbe, upravo odluke, sadržavale su i deklaracije ostalih nacionalnih najviših tela i organa, kao ZAVNOH-a od 9. V. 1944 godine, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Makedonije.⁵⁸

Ovakve odluke ne samo da su bile posledica načelnog stava rukovodstva Narodnooslobodilačkog pokreta i narodnooslobodilačke borbe po pitanju prava na samoopredeljenje i manjinskih prava kao takvih, nego su bile i odraz učešća samih nacionalnih manjina u toj borbi. Tako su Česi i Slovaci pristupili redovima NOV krajem 1942 godine, a 3 maja 1945 godine formiran je prvi Udarni čehoslovački bataljon, što se smatralo kao akt od međunarodnog značaja. Oni su nosili istovetnu uniformu kao i ostali jugoslovenski borci, ali su iznad emblema — petokrake zvezde imali zastavu sa čehoslovačkim nacionalnim bojama. Već 26 oktobra 1943 godine formirana je čehoslovačka brigada »Jan Žižka z Trocnova«, koja je aprila 1944 godine objavila da se čehoslovačka manjina bori za novu Čehoslovačku i za demokratsku i federativnu Jugoslaviju u kojoj će čehoslovačka manjina biti ravnopravna sa ostalim slobodnim narodima«. Treba primetiti da se tada, verovatno samo organizaciono, nije posebno činila razlika između Čeha i Slovaka, što je u napred navedenom apelu inače slučaj. Decembra 1944 godine brigada je brojala 1.024 borca.

Slovaci u Vojvodini su bili naročito aktivni, tako da je 5.918 njih uzelo učešća u NOB.

Takodje su i Ruteni, kao i izvestan broj Rumuna i Bugara učestvovali u borbi. Posle kapitulacije Italije velik broj italijanskih vojnika uključio se u NOV.

Oni su čak 10 i 11 jula 1944 godine obrazovali svoju poznatu »Unione degli Italiani dell' Istria e di Fiume«, čiji su zadaci bili veoma široki, a između ostalog razvijanje bratstva i jednakopravnosti između Italijana i Hrvata u Istri. Privremeno Veće unije proklamovalo je pravo istarskih Jugoslovena na ujedinjenje sa ostalim jugoslovenskim narodima.⁵⁹

Šiptarska manjina bila je naročito vidno uzela učešća u redovima NOV. Poznati su njihovi odredi »Zenjel Ajdini« oktobra 1942, »Emin Burak«, januara 1943, »Bajram Curi«, koji su se borili ne samo u oblasti Kosova i Metohije, već i u čitavoj Jugoslaviji. Početkom 1944 izabran je bio Oblasni komitet narodnog oslobođenja Kosovometohiske oblasti, sa jednim Šiptarom kao predsednikom i osam članova od kojih 6 Šiptara.

Napredni pripadnici mađarske narodnosne manjine takodje su odgovorili na poziv za učešće u NOB, kako bi pokazali svoje neodobravanje pokolja koji je mađarska vojska i policija izvršila u Bačkoj decembra 1942 godine. Veći deo mađarske manjine nije odobravao stav mađarskih okupatora i njihove zločine, a dobar broj njihov, naročito iz Slavonije, Srema i Banata uključio se u partizanske odrede. Tako je obrazovan

bataljon »Petöfi Šandor«, koji je brojao tri čete, od kojih je jedna bila nemačka, pod nazivom »Ernest Thälmann«. Decembra 1944 godine, brigada je imala 1205 boraca.⁶⁰

Za nemačku nacionalnu manjinu, pre rata najmnogobrojniju manjinsku grupu u Jugoslaviji, već smo rekli kako se držala, govoreći uopšte o njenom iskorišćenju kao sredstva za miniranje bezbednosti i integriteta države od strane Trećeg Rajha. Bilo bi veoma ilustrativno izneti konkretne podatke o tome kakav su stvarni položaj uživali ti Nemci, sa izuzetkom časnih pojedinaca, od kojih su izvesni uzeli učešća čak i u redovima partizana (četa »Ernest Thälmann«), kakve organizacione forme je primila na sebe njihova »država u državi«, kao i kakve su ratne zločine izvršili tokom okupacije (posebno sedma SS divizija »Princ Eugen«, obrazovana od Volksdeutscher-a, kao i u okviru Gestapo-a i drugih policiskih vlasti i jedinica), pa da se lako utvrdi opravdanost docnijih mera koje su prema ovakvim pripadnicima nemačke nacionalne manjine preduzete na zakonskom planu, kao i faktički. No, zato nemamo dovoljno prostora.⁶¹

Takva je bila razvojna osnova koja je po logici istorijske nužnosti dovela do stvaranja nove Federativne Narodne Republike Jugoslavije 29 novembra 1945 godine. Ustav od 1946 godine potvrdio je, samo, federativni princip uređenja utvrđen još odlukama AVNOJ-a na Drugom zasedanju od 1943 godine. Nju sačinjavaju šest federalnih jedinica-republika, u okviru kojih žive pet jugoslovenskih narodnosti, uključujući i neopredeljene muslimane, kao i veći broj — oko 15 — narodnosnih manjina. Narodne republike imaju široke nadležnosti u pogledu vlasti i uživaju garantije protiv prekoračenja ovlašćenja centralne savezne vlasti. Federacija, sama po sebi povoljna za rešenje nacionalnog pitanja uopšte, nije smatrana dovoljnom te je proširena drugim jednim principom, principom teritorijalne autonomije, koji je ustvari kombinovan sa još izvesnim momentima. Tako su nastale Autonomna pokrajina Vojvodina i Autonomna Kosovskometohiska oblast. Ove su oblasti obrazovane još pre obnarodovanja Ustava od 1946 godine, kada su same ove jedinice odlučile preko svojih narodnih predstavnika da udju u sastav Srbije, posle čega je tu odluku prihvatila Skupština Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Srbije. Docnije su status ovih jedinica regulisali najpre Ustav od 1946 godine, a zatim Ustavni zakon od 13. I. 1953 godine i pokrajinski i oblasni statuti od 1953 godine.

Ove autonomne jedinice jugoslovenske federacije obuhvataju ustvari najbrojnije manjinske grupe, tj. Madjare i Šiptare. Medjutim, one nisu obrazovane na principu čisto manjinske autonomije, s obzirom na njihovu izmešanost kako sa jugoslovenskim narodnostima, tako i sa drugim manjinskim. Uzeti su u obzir i drugi momenti, kao ekonomsko-geografska obeležja teritorija u pitanju, kao i njihov istorijski razvoj.

Tako član 113 i 114 Ustavnog zakona od 1953 godine propisuju da su autonomna prava Autonomne Pokrajine Vojvodine i Autonomne Kosovskometohiske Oblasti osigurana Ustavom NR Srbije. Istim odredbama predviđeni su predstavnički organi: Narodna skupština AP Vojvodine i

Narodni odbor Autonomne oblasti Kosmeta, koji su sa svoje strane sastavljeni od Pokrajinskog veća i Veća proizvođača, odnosno od Oblasnog veća i Veća proizvođača. Ta tela slobodno utvrđuju svoje statute, kojima u skladu sa saveznim Ustavom, određuju organizaciju i nadležnost svojih organa vlasti. Po čl. 27 Ustavnog zakona, pored predstavnika koje narodne republike šalju u Savezno veće, po deset iz svake, Pokrajinsko veće šalje 6, a Oblasno četiri svoja predstavnika. Savezno veće, odnosno Republičko, kao i Pokrajinsko, odnosno Oblasno veće su glavni nosioci vlasti. Međutim, po novom Ustavnom zakonu, u pitanjima iz ekonomske i finansijske oblasti, kao i u pogledu izvesnih izmena Ustava, biranja najvažnijih državnih organa i sl., ona su na ravnoj nozi sa odgovarajućim većima proizvođača, bez čije saglasnosti ne mogu donositi odluke. Delegirani predstavnici republike Pokrajina i Oblasti sačinjavaju Veće narodnosti, koje se izdvaja kao takvo iz opšteg predstavničkog tela kada je to, po Ustavu, potrebno, n. pr. u slučaju izmene Ustava, predloga u pogledu republičkog privrednog plana i sl. Kada tako, izdvojeno, zaseda, Veće nacionalnosti ima ista prava kao i Savezno veće i Veće proizvođača, tj. da daje saglasnost na odnosne odluke Saveznog veća. Prema tome, iz ovoga se vidi stepen garantije koji je pružen pravima pojedinih narodnosti u sklopu federacije.

Članovi 102 i 118 Ustavnog zakona za NR Srbiju odnose se na organizaciju vlasti AP Vojvodine i Autonomne Kosovske metohiske oblasti i na domen njihove nadležnosti. Princip je isti kao i kod narodnih republika. Član 105 istog zakona govori o pitanjima po kojima pokrajinski, odnosno oblasni organi samostalno odlučuju, kao što su organizovanje javnih službi, razvoj i zaštita zemljoradnje i šumarstva, saobraćaj, eksploatacija prirodnih bogatstva, mere protiv zaraza, osnovno i stručno školstvo, narodna prosveta i kultura, narodno zdravlje i socijalna politika, kao i druga pitanja u okviru ovlašćenja republičkog Ustavnog zakona. Najzad, član 9 Ustava NR Srbije (deo koji nije noveliran) predviđa zadatak republičkih organa vlasti da obezbeđuju i štite autonomna prava autonomnih jedinica.

Članovima 2 i 5 Statuta AP Vojvodine od 20. III. 1953 godine, predviđena je dužnost razvitka i učvršćivanja bratstva i jedinstva medju narodnostima pokrajine, kao i ostvarivanja njihovih prava, utvrđenih Ustavom; a posebno se predviđa pravo na kulturni život i slobodu u upotrebi jezika. Sličnu odredbu ima i čl. 3 oblasnog Statuta od 20. II. 1953 godine, u kome se još utvrđuje da je srpski i šiptarski jezik ravnopravan u svim državnim uradima Oblasti.⁶² Potrebno je ovde napomenuti da, kao i u svim ostalim predstavničkim telima, tako je naprimer Poslovníkom Veća proizvođača Savezne narodne skupštine, od februara 1954, predviđeno da »svaki poslanik ima pravo da govori jezikom naroda kome pripada. Govori održani od strane pripadnika manjina biće prevodjeni«.

Izvršno veće NR Srbije ima pravo nadzora u pogledu zakonitosti akata Narodne skupštine AP Vojvodine i Autonomne oblasti Kosmeta po čl. 70 Ustavnog zakona, ali organi vlasti ovih poslednjih imaju sa svoje strane pravo da stavljaju primedbe u vezi sa očuvanjem svojih autonomnih prava

po čl. 16 i da traže poništaj akta koji bi vredjao ta prava, a veća Narodne skupštine Republike dužna su da po tome donesu odluku.

Iz ovoga što je sumarno izloženo u pogledu strukture državnog uređenja i organizacije narodne vlasti, može se utvrditi stepen širine stvarne autonomije koja je obezbedjena oblastima u kojima živi najveći broj i najznatnijih manjina u Jugoslaviji. S druge strane, treba navesti i to da, za razliku od drugih vrsta autonomija, u principu ne postoje organi centralne, savezne vlasti na tim teritorijama. Organi centralne vlasti vrše kontrolu samo nad zakonitošću, a ne nad osnovanošću akata autonomnih i uopšte lokalnih vlasti.

Drugi važan princip koji obezbedjuje prava manjina jeste princip samoupravljanja, kao princip najšireg društvenog učešća u svim poslovima i državne vlasti i socijalnih službi. On se sastoji u predaji sredstava za proizvodnju, fabrika in preduzeća na upravu radnicima, a lokalnih samouprava i socijalnih službi onima kojima služe.⁶³ Član 6 Ustava predviđa samoupravu proizvođača u privredi. Oni upravljaju procesom proizvodnje i dele izmedju sebe dobit prema učešću u radu, po ispunjenim obavezama prema zajednici, komuni i širim jedinicama. Medjutim oni ne samo upravljaju svojim preduzećima, nego putem svojih predstavnika u većima proizvođača u lokalnim i višim jedinicama učestvuju u primeni ovoga načela na jednom daleko širem planu. Jer, svaki narodni odbor kao i okružni, odnosno oblasni, gradski, do pokrajinske, republičkih i Savezne skupštine ima u svom sastavu ova tela.⁶⁴ Ovo je od veoma velikog značaja za pripadnike narodnosnih manjina, zato što su oni na taj način neposredno pretstavljeni i stvarno ravnopravni u prvom redu u ekonomskom razvitku sa ostalim stanovništvom, a naročito tamo, u onim preduzećima, zadrugama i privrednim organizacijama gde su oni isključivo zaposleni i gde oni vrše privredno upravljanje. To je slično i u ostalim oblastima socijalnog i kulturnog života.

Čl. 7 Ustavnog zakona odnosi se na lokalne zajednice komune, u okviru kojih se građanima takodje osigurava pravo samoupravljanja, tj. biranja svojih predstavnika u vlasti, narodnih odbora. Oni pre svega vrše i zakonodavnu, i administrativnu, i sudsku vlast prema principu jedinstva ovih grana vlasti, i prema principu decentralizacije. Oni je vrše kako preko svojih saveta koji pretstavljaju organe njihovog samoupravljanja, tako i putem administracije, upravnog aparata. Oni biraju i opozivaju sudije. Izvršenje zakona, kao i naredba viših državnih vlasti i samoga odbora spada u nadležnost saveta koji se obrazuje prema potrebi za razne grane uprave: privredu, školstvo, komunalne poslove itd. Oni su obrazovani od predstavnika ustanova i organizacija, kao i od samih građana, tako da su i društvenog i zvaničnog, državnog karaktera. Postoji takodje i ustanova skupova birača, kao jedan od oblika neposredne demokratije, kao i mesni referendum. Na taj način osigurano je svima delovima stanovništva, pa i pripadnicima manjina, široko učešće u samoupravi. A to se odnosi i na brojne pripadnike najneznatnijih manjina.

Pošto smo izložili osnovne crte sistema državnog i društvenog uređenja FNRJ iz koga se vidi kakvo je mesto u njemu obezbeđeno narodnosnim manjinama,⁶⁵ izložićemo ukratko najvažnije pozitivne pravne odredbe koje regulišu opšta osnovna prava građana, politička, ekonomska, socijalna i kulturna, uopšte za sve, kao i ona posebna koja se odnose na pripadnike etničkih, jezičkih, verskih ili drugih grupa. Izvestan deo ovih prava, odnosno prava jednog dela takvih manjinskih pripadnika i grupa regulisan je, kao što smo napred naveli, i odredbama Mirovnog ugovora sa Italijom, čl. 19, a bliže i detaljnije još Specijalnim statusom iz Memoranduma o saglasnosti o Trstu od 5. X. 1954 godine, kao međunarodnim obavezama.

Najosnovnija odredba Ustava u ovom pogledu nalazi se u čl. 10, koji predviđa da je »protivan Ustavu svaki akt uperen protiv suverenosti, ravnopravnosti i nacionalne slobode naroda FNRJ i narodnih republika«.

U pogledu osnovnih građanskih prava i slobode u smislu nediskriminacije značajan je čl. 21 Ustava, u kome se proklamuje da su svi građani FNRJ jednaki pred zakonom i u pravima, bez obzira na narodnost, rasu i veroispovest; da nema nikakvih privilegija; da je protivan Ustavu i kažnjiv svaki akt povlašćivanja ili ograničavanja prava građana prema narodnosnim, rasnim ili verskim razlikama kao i svako potsticanje na mržnju i razdor među ovima.

Positivnu manjinsku zaštitu predviđa u načelu čl. 13 Ustava, po kome »nacionalne manjine u FNRJ uživaju pravo i zaštitu svoga razvitka i slobodne upotrebe svog jezika«.

Ovo je potrebno bilo predvideti, jer, kako ističe i prof. Djordjević u duhu već napred iznetih savremenih teorija, primena principa jednakosti zahteva objektivne uslove koji se nalaze u ostvarenju izvesnih osnovnih prava, kao što su upotreba maternjeg jezika, pravo zaštite egzistencije i kulturnog razvitka.⁶⁶

Što se tiče državljanstva, čl. 12 Ustavnog zakona od 1953 (izmenjeni čl. 48 Ustava od 1946) predviđa jedno jedinstveno državljanstvo federacije. U principu su njeni stanovnici građani svojih narodnih republika, što je uslov njihovog saveznog državljanstva. Gradjanin jedne republike uživa u drugoj republici ista prava kao i građani te republike. To isto važi i za pripadnike manjina. Čl. 2 Zakona o državljanstvu od 5. VII. 1946 određuje da državljanstvo FNRJ isključuje svako drugo državljanstvo. »U pogledu državljanstva FNRJ vrede unutrašnji pravni propisi i međunarodni ugovori.« Ovo poslednje odnosi se na regulisanje državljanstva lica italijanskog porekla na teritoriji ustupljenoj Jugoslaviji i na njihovo pravo opcije, na osnovu čl. 19 Mirovnog ugovora s Italijom. Državljanstvo se, po čl. 4 pomenutog zakona, stiče u pravilu po poreklu (*ius sanguinis*) uz izvesne dopune, kao što je po čl. 6 rođenjem na teritoriji dece nepoznatih roditelja, apatrida ili čije je državljanstvo nepoznato. Manjinski pripadnici mogu se odreći jugoslovenskog državljanstva kada napuštaju zemlju da bi otišli u svoje matične države, kao što je bio slučaj sa mnogim Njemcima, Česima, Poljacima, Slovcima i Jevrejima.

Zaštita političkih prava građana, takodje je garantovana Ustavom. U oblasti koja nas interesuje dovoljno je spomenuti čl. 23, st. 1, u kome se kaže da svi »građani koji su navršili 18 godina, bez obzira na pol, narodnost, rasu, veroispovest, stepen obrazovanja i mesto boravka, imaju pravo da biraju i da budu birani u sve organe vlasti.« Identične odredbe o ovome nalaze se i u ustavima svih šest republika, kao i u čl. 3 Zakona o biračkim spiskovima. Prava iz ovih odredaba ustavnih i zakonskih obuhvataju, razume se, i pripadnike manjina. Tako su, prema podacima iz 1952 godine, Narodnu skupštinu AP Vojvodine sačinjavali 8 Slovaka, 59 Madjara, 10 Romuna, 3 Rutena, jedan Čeh, jedan Jevrej, 2 Makedonca, 4 Crnogorci, 20 Hrvata i 128 Srba. Madjari su imali 13 poslanika u Narodnoj skupštini NR Srbije, a 7 u Veću narodnosti Narodne skupštine FNRJ. Slovaci su imali 2 u Narodnoj skupštini NR Srbije, a jedan u Veću narodnosti. Rumuni 3 u Narodnoj skupštini NR Srbiji, a jednog u pom. Veću. Šiptari su imali 18 poslanika u Skupštini Srbije prema 28 izabranih u Autonomnoj oblasti, 11 od 20 u Saveznom veću i 9 od 15 u Veću narodnosti.⁶⁷

Čl. 33 Ustava od 1946 osigurava svima jugoslovenskim građanima pristup u sve javne službe pod zakonskim uslovima, kao i čl. 4 Zakona o državnim službenicima od 1946 godine.

Čl. 39 str. 1 predviđa pravo građana da podnose žalbe svima organima državne vlasti.

Čl. 27 Ustava odnosi se na slobodu Štampe, govora, zбора i udruživanja, kao i okupljanja i javnih manifestacija. Jasno je da se manjine mogu koristiti ovim pravima na svome sopstvenom jeziku.

Niz članova Ustava odnose se na ekonomska i socijalna prava zagarantovana svima građanima bez razlike, kao napr. čl. 5 o pravu na rad (povezan sa dužnošću predviđenom u čl. 32 da svako radi prema svojim sposobnostima); čl. 20 stav 2 o zaštiti pojedinca u radnim odnosima, osobito u pogledu udruživanja, ograničenja radnog vremena, prava na plaćeni godišnji odmor, nadzora nad uslovima rada, socijalnog osiguranja itd., čl. 26 o zaštiti dece i maloletnih.

Čl. 25 st. 1 in 3 Ustava značajni su u pogledu verskih prava i sloboda naročito za manjinske pripadnike, pogotovu pripadnike verskih manjina. U njima se proklamuje sloboda savesti i veroispovesti, kao i sloboda verskih zajednica, čije učenje nije u suprotnosti sa Ustavom, da slobodno obavljaju svoje verske i odredne funkcije. Bliže je regulisao položaj verskih zajednica poseban Zakon o pravnom položaju verskih zajednica, čije odredbe predviđaju pravo građana FNRJ na slobodu vere kao i na pripadanje ili nepripadanje nekoj religiji (pošto je veroispovest lična stvar), koje sve uživaju jednaka prava i istu pravnu situaciju. Takodje je važna odredba pom. člana Ustava o pomaganju verskih zajednica od strane države.⁶⁸ Što se tiče verskih škola, one su slobodne, ali pod opštim nadzorom države. Škole su u načelu inače državne, a privatne se mogu osnivati sa prethodnim odobrenjem i pod nadzorom države (čl. 38 st. 3).

O verskoj nastavi govore čl. 4 st. 3 i 4, 23—26 pomenutog Zakona o pravnom položaju verskih zajednica.

U pogledu zakonske i sudske zaštite osobito su značajni čl. 1 st. 1, 119 i 148 novog jugoslovenskog Krivičnog zakona od 2. III. 1951. godine.⁶⁹ U njemu se utvrđuje — u opštem, uvodnem delu — da on »štiti od nasilja, samovolje, ekonomske eksploatacije i svakog drugog društveno-opasnog akta ličnost građana, njihova prava i slobode garantovane Ustavom, kao i zakonima, političke, nacionalne, ekonomske i socijalne osnove FNRJ.« Zatim se predviđa sankcija za one koji ograničavaju prava po Ustavu i zakonima, ili povlašćuju građane po osnovu nacionalnih, rasnih ili verskih razlika; kao i sankcija za one koji potstiču nacionalnu, rasnu ili versku mržnju i razdor. Ovo poslednje delo bilo je ranije predviđeno i kažnjivo po specijalnom Zakonu o zabrani izazivanja nacionalne, rasne ili verske mržnje i razdora od 1945 g., revidiranom od 11 jula 1946. godine.⁷⁰

U ovom zakonu, što je važno istaći, članom 124 predviđen je sankcijom od 5 god. strogog zatvora do smrtne kazne — međunarodni zločin genocid, čime je Jugoslavija, kao prva, ispunila svoju obavezu unošenja u svoje pozitivne unutrašnje zakonodavstvo sankcije za ova međunarodna krivična dela normirana Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida od 10 decembra 1948, koju je ona ratifikovala 21 juna 1950.

Što se tiče krivične i građanske procedure pred sudovima, čl. 120 Ustava postavio je načelno odredbu da se ona obavlja na jeziku republike, autonomne pokrajine, ili autonomne oblasti u kojoj sud zaseda. Građani koji ne znaju jezik na kome se vodi postupak, mogu se služiti svojim jezikom, a obezbeđeno im je pravo upoznavanja sa spisima i tokom postupka putem tumača. U tome smislu, došli su kao razrada članovi 118 i 227 novog Zakona o krivičnom postupku od 1 januara 1954. godine,⁷¹ koji ovakve povlastice predviđaju u korist okrivljenog i svedoka koji ne poznaju jezik na kome se postupak obavlja.

Najzad, treba pomenuti da je mnogostruka i bogata praksa jugoslovenskih vlasti, sudova i drugih ustanova izložena u jednom dokumentu objavljenom od strane Organizacije Ujedinjenih nacija, odnosno Potkomišije za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina.⁷² Takodje, opsežne podatke o kulturnom i prosvetnom životu manjina u Jugoslaviji, u koje se ovde ne možemo upuštati, sadrži studija profesora Radojkovića o integraciji manjina u Jugoslaviji, radjena za UNESCO.⁷³

Kao što se vidi, položaj manjina i njihovih pripadnika regulisan je na poseban način u Jugoslaviji, koji koristi velika preimućstva federalizma i široke, uglavnom teritorijalne autonomije, kombinovane sa principom društvenog samoupravljanja u svim sferama narodnog i društvenog života, od najmanjih do najviših jedinica. Na taj način, položeni su temelji da se ona prava manjina, koja su formalno zapisana u odredbama Ustava i Zakona, kao što je u mnogim državama to zapisano, pa negde i detaljnije, ovde, u našoj zajednici istinski i ostvare, jer u pogledu bitnih ljudskih prava i sloboda nacionalne osobenosti svakako nisu merodavne.

ZAKLJUČAK

Kao što se može uočiti iz svega dosad izloženog, ustanova zaštite manjinskih prava kao dela opštih ljudskih prava, i to specifičnog dela njihovog, koji prelazi okvire te opštosti baš zbog svoje posebne prirode, prošla je kroz različite faze tokom istoriskog razvitka međunarodnih odnosa i međunarodne zajednice opšte. Od njene nesavršene, sporadične primene putem jednostranih intervencija zainteresovanih država u svrhu ili pod vidom zaštite čovečnosti, dakle u osnovu humanitarne, kakva je bila do velikih kongresa Evropskog koncerta, a naročito do Berlinskog, kada je postala nešto opštijom bar karakterom intervencije u korist manjinske zaštite, ona je evoluirala do internacionalizacije, do sistema pod Društvom naroda. Ali ta je internacionalizacija bila ipak ograničena, a sistem ne samo regionalno ostvaren, nego i sa znatnim nedostacima u principu, jer je zahvaljujući političkim obzirima i ciljevima koji su prevagnuli nad humanitarnom prirodom principa, ova ustanova uspostavljena uz povredu suverene jednakosti, što joj, uz ostale nedostatke i nesavršenosti, i pored garancije međunarodne organizacije, nije moglo obezbediti efikasnu primenu i trajnost. — U Ujedinjenim nacijama, pak, ova se zaštita prenela i proširila na širu oblast ljudskih prava, koja su upravo i počela da se javljaju i afirmišu na međunarodnom planu sa zaštitom prava raznih verskih, a zatim etničkih, nacionalnih manjina. Ali je razvoj ljudskih prava otišao dalje i nadmašio uži sadržaj i okvire manjinskih prava, no u isto vreme ostavio je nepokrivenom izvesnu oblast ovih poslednjih prava, kao posve specifičnih i čija se dublja suština sastoji baš u obezbeđenju razlikovanja, nasuprot opštim ljudskim pravima kod kojih je bitno obeležje primena njihova na bazi nerazlikovanja, bez diskriminacije.

I to je upravo nastao problem ovih ustanova u modernom vremenu. Tendencija je, međjutim, očita i u potezima država i političara tokom Drugog svetskog rata, i u koncepcijama sa kojima su pristupale ovom problemu Ujedinjene nacije: da se rešenje manjinskih pitanja i regulisanje njihovog položaja u okviru pojedinih etničkih nehomogenih država i njihovih prava vidi u što jačem garantovanju opšteg standarda građanskih (političkih), ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava svih individua. Ta je tendencija bila ne samo logičan nastavak razvoja doktrine, i filozofske, i političko-sociološke, i pravne, u ovoj materiji, nego je bila i prirodna, nužna posledica samih istoriskih događaja, imajući tu u vidu razvoj pojedinih nacija kao integrisanih, homogenih državnih celina, osobito u zapadnom svetu, zatim ulogu i držanje manjina između dva rata, a posebno u toku Drugog svetskog rata, što je znatno uticalo kompromitujući ako ne princip, a ono primenu njegovu.

S druge strane, u svetu je neobično jasno uočljiv fenomen sve jačeg potvrđivanja načela samoopredeljenja nacija. Taj princip, može se reći, odražava jednu zakonitost, jednu nužnost istoriskog razvitka, bez koje se ne može zamisliti dalji razvoj i napredak međunarodne zajednice

čovečanstva. Taj proces predstavlja upravo drugu stranu onog opšteg procesa kretanja ljudske međunarodne zajednice ka većim celinama, onog opšteg procesa svetske integracije, uslovljenog sve jačom ekonomskom, političkom i kulturnom međuzavisnošću i povezanošću država. No, ovaj se drugi proces može odvijati samo sa onim nacijama koje su već izranije stekle svoje države, koje su se potvrdile kao takve, izivale svoj posebni individualni život, dok na taj put ne mogu stupiti one koje još nisu dostigle do tog stepena, koje se još nisu uopšte ili još ne potpuno pojavile na međunarodnom planu kao samostalne organizovane celine na osnovu načela samoopredeljenja. A ono je uslov i za dalje samoopredeljivanje njihovo u pravcu integracije, jer se ne može opredeljavati nizašta onaj ko ne postoji.

Prema tome, proces potvrđivanja, i međunarodnopravnog a ne samo političkog, načela somoopredeljenja je u punom jeku, naporedo sa procesom integrisanja, dakle još se potvrđuju u svetu nacije i nacionalizam, kaogod što se potvrđuje i internacionalizam, dva prividno protivrečna procesa. Ovo ističemo, jer je to suštinska osnova i dveju ustanova o kojima je u ovome radu reč. Ljudska prava i internacionalizacija njihove zaštite predstavljaju odraz onog progresivnog hoda nacija i država ka većim celinama (naravno, ne odjednom, ne apsolutno), relativiranja njihove suverenosti, sužavanja njihove domaće jurisdikcije: ona su posledica toga neizbežnog procesa. A zaštita manjinskih prava odraz je opštih težnji nacionalnih, užih, posebnih zajednica i grupa, koje zato što još nisu dospеле do svoje potpune afirmacije, ili zato što su ugrožene u tim za njih osnovnim, bitnim pravima, ljubomorno čuvaju i zahtevaju održanje takvih svojih posebnih obeležja, svojih posebnih celina, ili traže njihovo zado-bijanje putem priznanja prava samoopredeljenja.

Međunarodno utvrđena i priznata ljudska prava pretpostavljaju postojanje »gradjana sveta«, ili bar država koje nisu zasnovane isključivo na nacionalnom principu, koje su na neki način nenacionalne ili nadnacionalne, da tako kažemo, u kojima će se ovakav sloj ljudi moći formirati, kod kojih će postepeno nacionalna svojstva postati irelevantna, jer će se njihova građanska, politička i socijalna ličnost manifestovati kao ona o kojoj država jedino ima da vodi računa, pa će se takva ličnost probijati preko države i na međunarodni plan, da bi i tamo ova svoja prava, tj. ovakvu ličnost potvrdila. Taj proces je u nekim državama svakako odmakao, ali u nekima nije ni na početku, dok kod drugih subjekata koji nisu dospeli do kolektivne, nacionalne ili grupne slobode, ne može o njemu još biti ni govora, jer se izgled individualne slobode postiže najpre kroz kolektivno oslobodjenje, kroz oslobodjenje kolektiviteta.

Međunarodna, pak, zaštita manjinskih prava pretpostavlja postojanje još uvek interesa posebnih grupa, većih ili manjih nacionalnih celina, odnosno delova tih celina, kojima je stalo do očuvanja svojih posebnosti, kaogod što je to stalo još u većoj meri i apsolutno onim nacionalnim celinama koje još nisu dospеле do svog samostalnog života, do mesta pod suncem. Zato je njima i zajednički oslonac načelo samoopredeljenja.

Stoga mi i smatramo da je potrebno bilo i istoriski nužno, na ovom stepenu razvitka, što je u nacrt Paktova o ljudskim pravima uneto i načelo samoopredeljenja nacija, pored posebne odredbe o zaštiti etničkih, jezičkih i verskih manjina, kao njihov zajednički osnov i temelj njihovih prava. Pošto vidimo da u svetu proces integracije i relativiranja nacionalizma još nije tako odmakao da ne bi bilo potrebno uneti garancije za one koji još nisu postigli ili im je još uvek stalo do tog naročitog, kolektivnog vida ljudskih prava (upravo koja se kolektivno ustvaruju).

Postavlja se samo pitanje u kome se stepenu manifestuje načelo samoopredeljenja kod manjina i njihovih prava. Smatramo, da se u toku istoriskog razvoja, kroz praksu, kao i u doktrini iskristalisalo shvatanje da se samoopredeljenje kod manjina manifestuje ne apsolutno, uključujući i odcepljenje, koje je prirodna posledica prava samoopredeljenja čitavih nacija kao takvih, kao celina. Tu je prevladao princip državnog integriteta i neugrožavanja međunarodnog mira i bezbednosti ovaj poslednji kao vrhovni kriterij, kao *suprema lex*. Da je ovo tako, vidi se već iz prakse Društva naroda koju smo naveli kod prihvatanja peticija, koje su morale ispunjavati uslov da ne postavljaju pitanje »političkog odvajanja« od odnosne države; iz rezolucije Društva naroda i obaveze manjina na lojalnost, kao i iste te dužnosti proklamovane u Ujedinjenim nacijama (u rezoluciji Potkomisije o definiciji manjina za svrhe zaštite u UN).

Sto se tiče odredbe o zaštiti manjinskih prava, unete u nacrt Pakta o građanskim i političkim pravima, ona je prilično uopštena, sumarna i neodređene prirode, tako da se može reći da ona pretstavlja samo načelo manjinske zaštite, kao pozitivne. No, možda drukčije nije ni moglo biti formulisano u ovakvom instrumentu kao što je Pakt zbog njegove prirode i sadržinske, s obzirom na materiju ljudskih prava kao celine, i formalne, s obzirom na njegovu multilateralnost, a s tim u vezi činjenicu da ima država za koje to ne pretstavlja problem.

S obzirom na tako opšti karakter ove odredbe u Paktu, jasno je da će države za koje su manjine i njihova prava još uvek problem morati da se služe i putem bilateralnih sporazuma. Da je to stvarna potreba dokaz su pojedini ugovori zaključeni posle Drugog svetskog rata o kojima smo napred govorili. U vezi s tim, treba primetiti da ni pojam manjina odredbom iz nacrta Pakta nije bolje rasvetljen, te u tom pogledu ostaje da se konačno iznalazi i utvrđuje iz međunarodne prakse, ugovorne i eventualno sudske, kao i iz shvatanja doktrine i rada organa UN koji su u tom pravcu već dali izvesne putokaze (memorandum Generalnog sekretara UN i rezolucija Potkomisije).

Konačno, kao konkretna praksa, spontana i autohtona, može da posluži i primer regulisanja položaja manjina i njihovih prava u Jugoslaviji, koja svoje metode ne nameće drugima, ali čija rešenja nesumnjivo imaju izvesnu međunarodnu vrednost, kao određeni standard koji je jedna zemlja sama, bez pritiska međunarodne zajednice, po sili svog državnog i društvenog uređenja, obezbedila pripadnicima manjina.

O P O M B E

- ¹ Doc. UN: E/CN 367 od 7. IV. 1950.
- ² Doc. UN: E/Boc. /PC/S, E 56 Rev 1; E 259; rezolucija RCOSOCa 2/9 od 11. VI. 1946 i 46 (IV) od 28. III. 1947; E/CN. 4/6; E/CN 4/Sub. 2/15.
- ³ E. 259, p. 5.
- ⁴ Doc. UN: E/447.
- ⁵ Resolution of the General Assembly 206 (III).
- ⁶ Za tekst Konvencije o sprečavanju i suzbijanju zločina genocida vidi Zbirku međunarodnih ugovora FNRJ, izd. MIP-a god. 1955, sveska.
- ⁷ E/CH. 4/AC. 2/3.
- ⁸ Doc. UN: E/CN. 4/52.
- ⁹ Doc. UN: R/CN. 4/95.
- ¹⁰ Doc. UN: E/CN 4/SR. 73, pp. 8—9. Navedeno i kod T. H. Bagley-a, op. cit. p. 149 and foot-note 3.
- ¹¹ T. H. Bagley, op. cit., pp. 193—144.
- ¹² Tekst ove rezolucije br. 217-S III naveden prema prevodu u navedenom delu M. Bartoša, dodatak, str. 488.
- ¹³ Za tekst navedenih predloga videti: Doc. UN: AG 3/307/Rev. 2, kao i izveštaj Komisije za prava čoveka sa V zased. 1950 g.
- ¹⁴ T. H. Bagley, op. cit., pp. 145—146.
- ¹⁵ R. Cassin, op. cit. pp. 254, 292—295. Vidi takodje i kod prof. Bartoša, nav. dele, str. 598, koji ističe dva suprotna stava Siberta (kao Cassin) i Kelsena. On, pak, je više sklon prvom, utvrđujući da Deklaracija, sa svim svojim slabostima, pretstavlja odraz pravnih shvatanja većine Ujedinjenih nacija, odnosno pravnu svest civilizovanih naroda.
- ¹⁶ Ovaj član usvojen je 23. I. 1950 g. Doc. UN E/CN 4/Sub. 2/SR. 57 i reprodukovan u izveštajima sa Četvrtog i Petog zasedanja Potkomisije.
- ¹⁷ Tako je prof. Bartoš u jednom svom predavanju na Institutu za međunarodnu politiku i privredu 1951 g. izneo neke od tih argumenata koji su sa naše strane suprotstavljeni neunošenju načela samoopredeljenja u »bil« individualnih prava. On je naveo napr. biračko pravo kao pravo koje pripada pojedincu i vrši se pojedinačno, iako mu je svrha i rezultat izražavanja kolektivne volje.
- ¹⁸ I. Claude, Jr., op. cit., p. 461.
- ¹⁹ Izveštaj Komisije za prava čoveka sa Desetog zasedanja, E/2573 (R/CN. 4/705) Annexe I, p. 72. Gornji prevod je sa francuskog teksta.
- ²⁰ I. Claude, Jr., ibid.
- ²¹ Doc. UN: E/2447, p. 26.
- ²² Videti United Nations Review, Vol2, No 8 od februara 1956 g. pp. 28—35, 45, gde je izložena sažeto cela diskusija i tekstovi raznih verzija predloga, kao i konačni tekst.
- ²³ I. Claude, op. cit., p. 162—163; T. H. Bagley, op. cit., p. 195.
- ²⁴ Tekst konvencije u Doc. UN: E/CN. 4/554, a tekst Protokola u Doc. UN: E/CN. 4/Add. 1.
- ²⁵ Summary Record of the 83 Mesting of Sith Committee, 25. X. 1948 g., kao i Doc. UN: E/CN. 4/Sub. 2/108, 127.
- ²⁶ Citirano iz New York Times od 21. IX. 1946 g. kod I. Claude, Jr., op. cit., 530 and foot-notte 20.
- ²⁷ Paris Peace Conference, Dept. of State edit., New York, 1946, pp. 1064, 1105; kao i J. CLAUDE Jr. 528, 131—132.
- ²⁸ Ugovor o miru sa Madarskom, zbirka međunarodnih ugovora FNRJ (Čl. 5).
- ²⁹ Vidi Mirovni ugovor sa Madjarskom i Mirovni ugovor sa Bugarskom kao i sa Rumunijom, Zbirka međunarodnih ugovora FNRJ izdanje MIFa sveska br. 5 i 6 za 1947, odn. 1949 za Rumuniju (izvan Zbirke).
- ³⁰ T. H. Bagley, op. cit., 198.

³¹ T. H. Bagley, op. cit., p. 198; pisac takodje navodi, na str. 209, izjavu James T. Burnesa, američkog ministra spoljnih poslova, da je on predlaganjem ovog člana za Mirovni ugovor sa Italijom imao u prvom redu u vidu diskriminatorno postupanje Italije prema slovenskom življu u Istri posle 1919 godine.

³² Vidi Mirovni ugovor sa Italijom, zbirka medjunarodnih ugovora FNRJ izd. MIF, sveska 4 za 1947.

³³ Vidi opširnije o tom predlozima T. H. Bagley, op. cit., p. 197—801.

³⁴ Cour Internationale de Justice, Avis Consultatif, Recueil, 1950.

³⁵ M. Bartoš, nav. delo str. 402, 403.

³⁶ O ovome vidi bliže podatke iz jugoslovenske Bele knjige, izd. MIP-a Beograd 1949 godine, kao i članak M. Vlahovića »Jugoslovenske manjine u inostranstvu«, Medjunarodni problemi 1951.

³⁷ Bliže o tome videti u članku prof. Fartoša o Sporazumu i saglasnosti o Trstu u »Jugoslovenskoj reviji za medjunarodno pravo«, Bgd. br. 2 1954 g., kao i u članku istog pisca Pravni aspekt Sporazuma o STT u »Medjunarodnoj politici« br. 109, od 16. X. 1954 g.

³⁸ Tekst Memoranduma i Specijalnog statuta videti takodje u br. 3 iz 1954 godine »Jugoslovenske revije za medjunarodno pravo«.

³⁹ A. Jelič, Specijalni statut o manjinama, Medjunar. politika, br. 109, 1954.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Tekst u Spoljnopoličkoj dokumentaciji, 1955, kao i u »Jugoslovenskoj reviji za medun. pravo«, 1955, br. 2, i u zbirci medjunarodnih ugovora FNRJ, 1956, sv. 44.

⁴² T. H. Bagley, op. cit., p. 205.

⁴³ I. L. Claude, op. cit., p. 190—191.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Op. cit. 59 and footnote 6, 7.

⁴⁶ T. H. Bagley, op. cit., p. 209, 211.

⁴⁷ Op. cit., p. 207—211.

⁴⁸ Vidi Spoljnopoličku dokumentaciju, 1955, br.

⁴⁹ E. Kardelj, Put nove Jugoslavije, Bgd., Kultura, 1946, str. 41.

⁵⁰ J. B. Tito, Borba za oslobodjenje Jugoslavije 1941—1—45, Bgd., 1947, I, str. 139.

⁵¹ Vidi »Politiku« od 10. XII. 1953.

⁵² Dr. L. Geršković, Dokumenti o razvoju narodne vlasti, Beograd, 1946 g., str. 125—126.

⁵³ Op. cit., p. 113—121.

⁵⁴ Dr. M. Snuderl, Dokumenti o razvoju ljudske oblasti u Sloveniji, Ljubljana, 1949, str. 83.

⁵⁵ L. Geršković, nav. delo, str. 175—178.

⁵⁶ Prvo i drugo zasedenje AVNOJ-a, Beograd, 1953, str. 220.

⁵⁷ Nav. delo, str. 227—228.

⁵⁸ L. Geršković, nav. delo, str. 258—259, 266—268, 289—290.

⁵⁹ Vidi Lj. Stojković—M. Martić, Nacionalne manjine u Jugoslaviji, Beograd 1952 g., str. 47—52.

⁶⁰ Nav. delo, str. 34—41.

⁶¹ Te ilustrativne podatke i činjenice pravne i faktičke, o tome kao i o prethodnim grupama manjinskim daje prof. Radojković u svom nav. delu, pp. 144—154, 136—143.

⁶² Vidi Fletorja Zyrtare (Službeni list) E Krajinës Autonome të Kosovës, No 1, Prishtina, 10. III. 1953 g. frake 1.

⁶³ M. Radojković, op. cit. p. 171, kao i 161, 170.

⁶⁴ Jov. Djordjević, Ustavno pravo FNRJ, Bgd. 1954, str. 257—258.

⁶⁵ J. Djordjević, nav. delo, str. 235—238, 361—365; 365—367; 373—379.

⁶⁶ J. Djordjević, nav. delo, str. 142.

⁶⁷ L. j. Stojković—M. Martić, nav. delo str. 66—67.

⁶⁸ Jules Moch, u svojoj knjizi *La Yougoslavie — terre d'experience*, p. 153 navodi sa čudjenjem da muslimanski sveštenici u NRM primaju subvenciju, kad je lokalna zajednica siromašna, za osiguranje životnog minimuma, što je nesumnjivo bilo povezano i sa politikom u korist manjina. Za detaljne cifre o toj pomoći države verskim zajednicama vidi dr. M. Radojković, op. cit. pp. 206—208.

⁶⁹ Službeni list, br. 13 iz 1951 godine.

⁷⁰ Službeni list, br. 36 iz 1945 i br. 56 iz 1946 godine.

⁷¹ Službeni list, br. 40 iz 1953 godine.

⁷² Doc. EN: E (CN. 4) Sub. 2 (122) Add. 29 od 27. VIII. 1951 godine.

⁷³ M. Radojković, op. cit., pp. 219—269.

SPISAK LITERATURE I DOKUMENTACIJE

na našem jeziku:

- I. Pržić, ZASTITA MANJINA, Beograd, 1933.
I. Pržić, PROBLEM MANJINA I PROSTORNO NAČELO U NOVOM NEMAC-KOM MEĐUNARODNOM PRAVU, Beograd 1933.
G. Jelinek, PRAVO MANJINA, Beograd, 1902.
J. Ristić, DIPLOMATSKA ISTORIJA SRBIJE, I-II-III. 1898—1906, Beograd.
M. Bartoš, MEDJUNARODNO JAVNO PRAVO, Beograd, t. I, 1954.
L. Lefir, MEDJUNARODNO JAVNO PRAVO, Beograd, 1934.
Dr. N. Trnjegorski, JUGOSLOVENSKE MANJINE U INOSTRANSTVU, Bgd. 1938.
J. Andrassy, POKUŠAJI INTEGRACIJE ZAPADNE EVROPE, »Jugoslovenska revija za međunarodno pravo«, Bgrd, 1954, br. 1.
Z. Jazić, SUD EVROPSKE ZAJEDNICE ZA UGALJ I CELIK, »Jugoslovenska revija za međunarodno pravo«, Bgrd, 1955, br. 1.
BELA KNJIGA, izdanje Ministarstva inostranskih poslova FNRJ, Bgrd. 1951.
M. Vlahović, JUGOSLOVENSKE MANJINE U INOSTRANSTVU, »Medjunarodni problemi«, Beograd, 1953, br. 3.
M. Bartoš, MEMORANDUM O TRSTU OD 5 OKTOBRA 1954 — PRAVNI OSVRT, »Jugoslovenska revija za međunarodno pravo«, Bgrd, 1954, br. 3.
M. Bartoš, PRAVNI ASPEKT SPORAZUMA O STT, »Medjunarodna politika«, Beograd, br. 109 od 16. X. 1954.
A. Jelić, SPECIJALNI STATUT O MANJINAMA, »Medjunarodna politika«, Beograd, br. 109 od 16. X. 1954.
E. Kardelj, PUT NOVE JUGOSLAVIJE, Beograd, »Kultura«, 1946.
J. B. Tito, BORBA ZA OSLOBODJENJE JUGOSLAVIJE, 1941—1945, Bgrd, 1947, I.
Dr. L. Geršković, DOKUMENTI O RAZVOJU NARODNE VLASTI, Beograd, 1946.
Dr. M. Šnuderl, DOKUMENTI O RAZVOJU LJUDSKE OBLASTI V SLOVENIJI, Ljubljana, 1949.
PRVO I DRUGO ZASEDANJE AVNOJA, Beograd, 1953.
J. Djordjević, Ustavno pravo FNRJ, Beograd, 1954.
B. T. Blagojević, DRŽAVLJANSTVO — S NAROČITIM OBZIROM NA PRAVO FNRJ, Beograd, 1947.
Lj. Stojković—M. Martić, NACIONALNE MANJINE U JUGOSLAVIJI, Bgrd, 1952.
D. Tucović, IZABRANI SPISI, Beograd, t. I, 1949, t. II, 1950.
K. Marks-F. Engels, IZABRANA DELA, Beograd, 1949.
V. I. Lenjin, IZABRANA DELA, t. I, knj. II, Beograd, 1949.

- J. Staljin, OSNOVI LENJINIZMA — K PITANJIMA LENJINIZMA, Beograd, 1945.
 J. V. Staljin, MARKSIZAM I NACIONALNO PITANJE, izd. »Naprijed«, organa Komunističke partije Hrvatske, 1944.

na stranim jezicima:

- J. Robinson, DAS MINORITÄTENPROBLEM UND SEINE LITERATUR, Berlin —Leipzig, 1298.
 H. Wintgens, DER VÖLKERRECHTLICHE SCHUTZ DER NATIONALEN, SPRACHLICHEN UND RELIGIÖSEN MINDERHEITEN, Stuttgart, 1930.
 A. Mandelstam, LA PROTECTION DES MINORITES, Recueil des Cours de l'Académie de droit international de la Haye, v. 1 (1923).
 C. A. Macartney, NATIONAL STATES AND NATIONAL MINORITIES, London, Oxf. Univ. Press, 1934.
 T. H. Bagley, GENERAL PRINCIPLES AND PROBLEMS IN THE INTERNATIONAL PROTECTION OF MINORITIES, Geneve, Impr. popul., 1950.
 I. L. Claude, Jr., NATIONAL MINORITIES — AN INTERNATIONAL PROBLEM, New York, Harv. Univ. Press, 1955.
 H. Kelsen, THEORIE GENERALE DU DROIT INTERNATIONAL PUBLIC — PROBLEMES CHOISIS, Recueil des cours de l'ADIH, vol. 42.
 M. Sibert, LE DROIT INTERNATIONAL PUBLIC, t. I-II, Paris, 1950.
 L. Cavaré, LE DROIT INTERNATIONAL PUBLIC POSITIF, t. I-II, Paris, 1951.
 M. Radojković, L'INTEGRATION DES MINORITES EN YOUGOSLAVIE, étude élaborée pour l'UNESCO à Paris, non publiée.
 S. Michajlovitch, LA PROTECTION DES MINORITES, NATIONALES ET LA SOUVERENETE DE l'Etat, Paris, 1933.
 D. Krstitch, LES MINORITES, L'ETAT ET LA COMMUNAUTE INTERNATIONALE, Paris, 1924.
 P. Vergnaud, L'IDEE DE LA NATIONALITE ET DE LA LIBRE DISPOSITION DES PEUPLES DANS SES RAPPORTS AVEC L'IDEE DE L'ETAT, Paris, Droz, 1955.
 A. Masnata, LE FEDERALISME.
 V. I. Lenin, OEUVRES, t. XVIII, Paris, 1938.
 V. I. Lenin, SOCINJENIJA, Moskva, t. XVIII, XIX, XX, XXIV, XXV, 193.
 K. Marks i F. Engeljs, SOBRANIE SOCINJENIJA, t. XVI, Moskva, 1937.
 I. V. Staljin, SOCINJENIJA, Moskva, t. II, 193.
 I. V. Staljin, MARKSIZM I NACIONALJNO - KOLONIJALNIJ VAPROS, Moskva, 1934.
 A. I. Denisov, SOVETSKOE GOSUDARSTVENOE PRAVO, Moskva, 1947.
 I. D. Levin, PRINCIPI SUVERENITETA V SOVETSKOM I MEDZUNARODNOM PRAVE, Moskva, 1947.
 I. D. Levin, MANIFEST KOMUNISTIČESKOJ PARTII I NACIONALJNIJ VAPROS, »Sovetskoe gosudarstvo i pravo«, Moskva, 1948, No. 2.
 P. Fauchille, TRAITE DE DROIT INTERNATIONAL PUBLIC, t. I. partie 1 et 2, Paris, 1922, 1925/26.
 P. Jaquin, LA QUESTION DE LA MINORITE ENTRE L'ITALIE ET LA YOUGOSLAVIA, Paris, Sirey, 1929.
 V. Jivotitch, LES MINORITES NATIONALES EN YOUGOSLAVIE, Annuaire de l'Association yougoslavie de droit international, vol. 1931.
 A. von Balogh, DER INTERNATIONALE SCHUTZ DER MINDERHEITEN, Berlin, 1928.
 L. Čermelj, LIFE-AND-DEATH STRUGGLE OF A NATIONAL MINORITIES (The Yugoslave in Italy), Ljubljana, 1936.
 M. Lorković, DAS RECHT DER MAKEDONIER AUF MINDERHEITENSCHUTZ, Berlin, 1934.
 R. Cassin, LA DECLARATION UNIVERSELLE ET LA MISE EN OEUVRE

- DES DROITS DE L'HOMME, Recueil des coura de l'ADIH, vol. 79/1951 (II).
- M. Sorensen, THE QUEST FOR EQUALITY, International Conciliation, Carnegie Endowment for International Peace, No. 507, New York, March, 1956.
- OUR RIGHTS AS HUMAN BEINGS, A Discussion Guide, UN Publication, New York, 1955.
- DROITS DE LA PERSONNE HUMAINE, Guide à l'usage des maîtres et des conférenciers, Publication des NU, New York, 1951.
- INTERNATIONAL LAW OF THE FUTURE, published by the Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1944.
- O. J. Janowsky, NATIONALITIES AND NATIONAL MINORITIES, New York, McMillan, 1945.
- J. Moch, La YOUgoslavie — TERRE D'EXPERENCE, Paris, Pedone, 1953.

zakonski i ugovorni tekstovi:

- UGOVOR IZMEDJU GLAVNIH I UDRUŽENIH SAVEZNIČKIH SILA I DRŽAVE SRBA, HRVATA I SLOVENACA, zaključen 10. IX. 1919 u Saint-Germain-en-Laye; Zakon o uvodjenju u život Sen-Žermenskog ugovora o miru sa Austrijom i Ugovora o zaštiti manjina, sa Deklaracijom i izmenom pisama, donet na osnovu čl. 130 Ustava od 1921, Službene novine br. 224-XXX od 9. X. 1922.
- UGOVOR IZMEDJU GLAVNIH I UDRUŽENIH SAVEZNIČKIH SILA I POLJSKE, zaključen 28. VI. 1919 u Versailles-u.
- UGOVOR IZMEDJU GLAVNIH I UDRUŽENIH SAVEZNIČKIH SILA I ROMUNIJE, od 9. XII. 1919.
- UGOVOR IZMEDJU GLAVNIH I UDRUŽENIH SAVEZNIČKIH SILA I ČEHOSLOVAČKE, od 10. IX. 1919.
- UGOVOR IZMEDJU GLAVNIH I SAVEZNIČKIH SILA I GRČKE, od 10. VIII. 1920.
- UGOVOR O MIRU SA AUSTRIJOM od 10. IX. 1919 god., Beograd, izd. Gojka Niketića, Zbirka zakona br. 6.
- RAPALSKI UGOVOR od 12. XI. 1920; Službene novine br. 141 od 26. VI. 1921; kao i posebno izdanje u Zbirci G. Niketića.
- RIMSKI SPORAZUM O RIJECI od 27. I. 1924; Službene novine br. 65 od 20. III. 1924.
- NEPTUNSKJE KONVENCIJE od 20. III. 1925; Zakon o konvencijama od 8. X. 1928; Službene novine br. , odnosno sv. 105 Zbirke G. Niketića.
- KONVENCIJA PO PITANJU DRŽAVLJANSTVA I ZAVIČAJNOSTI LICA KOJA SU RAZGRANIČENJEM IZGUBILA SVOJE PRVOBITNO DRŽAVLJANSTVO — KONVENCIJA O UREDJENJU MANJINSKIH OSNOVNIH SKOLA U BANATU — obe zaključane 11. III. 1933 g. između Jugoslavije i Rumunije; Službene novine br. 213-LXIV iz 1933.
- SPORAZUM O PRAVNOM POLOŽAJU RUSKIH I JERMENSKIH IZBEGLICA, zaključen 30. VI. 1928 v Ženevi; Recueil des traités de la SDN, 1929, vol. LXXXIX.
- ZBORNİK ZAKONA I UREDABA KNEŽEVINE SRBIJE, knj. 32.
- USTAV KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA od 28. VI. 1921, Zbirka zakona G. Niketića, sv.
- ZAKON O DRŽAVLJANSTVU od 23. VIII. 1945; Službeni list br. 604 od 28. VIII. 1945.
- ODLUKA AVNOJ-a od 21. XI. 1944 god., Službeni list br. 25 od 6. II. 1945.
- KONVENCIJA O SPREČAVANJU I SUZBIJANJU ZLOČINA GENOCIDA, Zbirka međunarodnih ugovora FNRJ, odn. Služb. vesnik Prezidijuma Savezne narodne skupštine br. 2 iz 1950.
- UGOVOR O MIRU SA MADJARSKOM, Zbirka međunarodnih ugovora FNRJ, izd. Ministarstva inostranih poslova FNRJ, 1947, sv. 3.
- UGOVOR O MIRU SA RUMUNIJOM, Službeno izd. Ministarstva inostranih poslova FNRJ, 1949.

- UGOVOR O MIRU SA ITALIJOM, Zbirka međunarodnih ugovora FNRJ, izd. Ministarstva inostranih poslova, FNRJ, 1947, sv. 4.
- MEMORANDUM O SAGLASNOSTI IZMEDJU VLADE ITALIJE, ujedinjene KRALJEVINE, SJEDINJENIH DRŽAVA I JUGOSLAVIJE O SLOBODNOJ TERITORIJI TRSTA SA ANEKSIMA I i II (SPECIJALNI STATUT), SPISKOM POSTOJEĆIH ŠKOLA I IZMENOM PISAMA, od 5. X. 1954; Zbirka međunarodnih ugovora FNRJ, izd. Državnog sekretariata za inostrane poslove FNRJ, 1955, sv. 2, kao i Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, 1954, br. 3.
- DRŽAVNI UGOVOR O USPOSTAVLJANJU NEZAVISNE I DEMOKRATSKE AUSTRIJE, od 15. maja 1955 god., Zbirka međunarodnih ugovora FNRJ, izdanje Državnog sekretarijata za inostrane poslove FNRJ, 1956, sv. 44, kao i Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, 1955, br. 2. i Spoljnopolitička dokumentacija, 1956, br. 2.
- UGOVOR IZMEDJU NR KINE I INDONEZIJE O PITANJU DVOSTRUKOG DRŽAVLJANSTVA JUBEZA NASTANJENIH U INDONEZIJI od 22. IV. 1955.
- UGOVOR IZMEDJU NR KINE I MALAJSKE FEDERACIJE O ISTOM PITANJU, vidi materijale sa Bandunške konferencije u Spoljnopolitičkoj dokumentaciji br. 10 iz 1955.
- STATUTIN E KRAHINES AUTONOME TE KOSOVE-METOHIS, Fletorja Zyrtare (Službeni list) E Krahines Autonome te Kosove-Metohis ne Republikën Popullorë te Serbis, Prishtinë, No. 1, 10. III. 1953.
- KRIVIČNI ZAKON od 2. III. 1951; Službeni list br. 13 iz 1951.
- ZAKON O ZABRANI IZAZIVANJA NACIONALNE, RASNE ILI VERSKE MRŽNJE, iz 1945, odnosno 11. VII. 1946; Službeni list br. 36 iz 1945, odnosno br. 56 iz 1946.
- ZAKON O KRIVIČNOM SUDSKOM POSTUPKU od 1. I. 1954; Službeni list br. 40 iz 1953.

dokumentacija:

- Protection des minorités de langue, de race et de religion par la Société des Nations, RECUEIL DES STIPULATIONS CONTENUES DANS LES DIFFERENTS INSTRUMENTS INTERNATIONAUX ACTUELLEMENT EN VIGUEUR, C. L. 100.
- I, Annexe, Genève, 1927.
- MEMORANDUM OF THE SECRETARY-GENERAL OF THE UN: DEFINITION AND CLASSIFICATION OF MINORITIES, E/CN.4/Sub.2/85 iz 1950.
- COMMISSION ON HUMAN RIGHTS/SUB-COMMISSION ON THE PREVENTION OF DISCRIMINATION AND THE PROTECTION OF MINORITIES: THE INTERNATIONAL PROTECTION OF MINORITIES UNDER THE LEAGUE OF NATIONS, E/CN.4/Sub.2/6 od 7. XI. 1947.
- SECRETARIAT OF THE UNITED NATIONS: STUDY ON THE LEGAL VALIDITY OF UNDERTAKINGS CONCERNING MINORITIES, E/CN.4/367 od (3) 7. IV. 1950.
- Doc. UN: E/CN.4/6, E/CN.4/Sub.2/15, E/Soc./PC/5, E/56/Rev.1, E/259; Resolution of the ECOSOC: 2/9 od 11. VI. 1946, 4(IV) od 28. III. 1947.
- Doc. UN: E/447; Resolution of the General Assembly 206/III.
- Doc. UN: E/CN.4/AC.1/3; E/CN.4/52, E/CN.4/95.
- Doc. UN: E/CN.4/SR.73.
- Resolution of the General Assembly 217-S, III od 10. XII. 1948.
- Doc. UN: AC.3/307/Rev.2.
- Doc. UN: E/CN.4/Sub.2/SR 57; E/CN.4/641, 670; E/CN.4/273; E/CN.4/L.222 A/1576, E/CN.4/435, 573.

- Doc. UN: E/2573 (E/CN. 4/705), Annexe I; E/2447.
- UNITED NATIONS REVIEW, Vol 2, No. 8, February, 1956.
- SUMMARY RECORD of the 83 MEETING OF THE SIXTH COMMITTEE, October 25, 1948.
- Doc. UN: E/CN. 4/Sub. 2/108, 127.
- COUR INTERNATIONALE DE JUSTICE: INTERPRETATION DES TRAITES DE PAIX CONCLUS AVEC LA BULGARIE, LA HONGRIE ET LA ROUMANIE, Avis consultatif du 30 mars 1950.
- Doc. UN: E/Cn. 4/Sub. 2/122/Add. 29 od 27. VIII. 1951.
- DOKUMENTACIJA POTKOMISIJE ZA SPREČAVANJE DISKRIMINACIJE I ZAŠTITU MANJINA, i to: BASIC DOCUMENTS (EECN. 4/Sub. 2) i SUMMARY RECORDS (E/CN. 4/Sub: 2/SR).
- DOKUMENTACIJA KOMISIJE ZA PRAVA ČOVEKA, i to: BASIC DOCUMENTS (E/CN. 4) i SUMMARY RECORDS (E/CN. 4/SR), a posebno: E/CN. 4/21, 80, 82/Add. 8, 82/Add. 12, 89, 92, 93, 95, 99, 102, 116, 170, 237, 312, 351, 353/Add. 2, 353/Add. 3, 353/Add. 6, 358, 365, 367, 367/Add. 1, 359, 419, 427, 435, 443, 450, 451, 455, 458, 515/Add. 11, 515/Add. 13, 515/Add. 14, 516, 527, 635/Add. 1, 641, Annexe II, 668/Add. 16, 668/Add. 17, 669, 674, 679, 684; kao i: E/CN. 4/SR. 73, 74, 133, 135, 180, 194, 211, 261, 265, 303.
- IZVEŠTAJI POTKOMISIJE ZA SPREČAVANJE DISKRIMINACIJE I ZAŠTITU MANJINA do njenog Osmog zasedanja.
- IZVEŠTAJI KOMISIJE ZA PRAVA ČOVEKA do njenog Dvanaestog zasedanja.
- ANNUAIRES DE LA COMMISSION DES DROITS DE L'HOMME (YEAR-BOOKS OF THE COMMISSION ON HUMAN RIGHTS) za 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952.
- REVUE DES NATIONS UNIES, mesečni brojevi za 1952, 1953, 1954, 1955, 1956.

Summary: The United Nations and the Problem of Protection of Minorities in View of Human Rights

This article, representing one chapter of a more extensive thesis on »Protection of Minorities in View of International Protection of Human Rights« deals with the problems encountered by the United Nations in creating bodies responsible for dealing with the problem of Human Rights and protection of minorities, or while drawing up international legal instruments for protection of these rights.

Beside the analysis of the conception of what a minority is, the previous chapters give a history of minority protection, at first sporadic with the emphasis on the protection of religious minorities and only later of national minorities, at first by one-sided so-called humanitarian interventions and in a more general way during the time of the congresses of European powers. After this, the author explains the formation and development of the organized international protection of minorities as represented by the League of Nations system, formed by legally regulated mechanism of treaties and declarations

on protection of minorities together with certain international rights they had; this system however, greatly suffered because of the limited sovereignty of several enlarged or newly formed states (among these of Yugoslavia) as a consequence of the Versailles dictate of the great powers.

The system, disregarding its qualities, did not give positive results because it was badly misused by the aggressive powers, above all by Germany and Italy, which were demanding a revision of the peace treaties, using this as a means to create internal strife and crises in states with national minorities, which were the object of their future attacks. In this way many minority groups in countries covered by the League of Nations system of minority protection played the role of internally destructive elements and gave support to aggressive acts and later even to the enemy occupation forces. This represented a criminal act, not only because it had been a violation of citizenship obligations but also of the established international obligation to loyalty, covered by a special resolution of the League of Nations.

After World War II the United Nations tackled the whole problem in a new, completely different way because of their bad experiences with the old legal system of protection of national minorities and because of the violation by the fascist countries of basic human rights and freedoms of their own citizens and citizens of other countries. The emphasis, which had been on protection of the rights of certain, in most cases national groups had been shifted to a wider field, to formation of a system for protection of general human rights of all people disregarding their citizenship, in other words to a universal protection of human rights.

The Author deals with the ideas of individual writers, philosophers and statesmen which preceded the post-war change in the view on human and especially minority rights. Certain important international documents are mentioned; documents which also preceded or represented the foundation of the new world organisation of international community, such as the Atlantic Charter, the Moscow Declaration and the U. N. O. Charter, which all give as one of their basic ideals the respect of human rights, since this is closely connected with the protection of international peace and security, the main aim of the U. N. O.

Even though the emphasis had been shifted to the protection of human rights in general the problem of protection of minorities was not neglected. This is supported by the fact that the U. N. O. established beside the Commission on Human Rights with the task of formulating the basic instruments for protection of human rights also a special Sub-Commission on the Prevention of Discrimination and the Protection of Minorities, which is an auxiliary body of the Commission dealing especially with the problems of minorities and discrimination in the world.

The Article describes the work of the U. N. O. Commission on Human Rights in formulating the Universal Declaration on Human Rights, accepted in 1948, which is an important international act, connected also with certain rights of members of minority groups even though it does not specifically mention

their rights as such, though there had been several proposals in this sense, coming from the Sub-Commission, as well as from Yugoslavia, the U. S. S. R. and Denmark. The Author further analyses the contents of the Declaration and compares the rights contained with the standard rights generally granted to members of national minorities as formulated in the past by treaties during the time of the League of Nations. The Author also discusses the problem of validity of former treaties on protection of minorities, which had also been discussed by the U. N. O. and a conclusion had been reached that they lost their legal validity since the League of Nations and its grants ceased to exist and since the conditions changed because of the war.

The Author then deals extensively with the further work of the Commission on Human Rights and the Sub-Commission on the Prevention of Discrimination and the Protection of Minorities on Treaties on basic human rights and freedoms, political and civic, economic, social and cultural. At the end of lengthy discussions and resistance because of different points of view on protection of minorities between the countries of Western Hemisphere, where the essential problem is one of non-discrimination, and the European countries, where the basic minority problem is still very real, another provision, article 25, stipulating in a general way the protection of the rights of ethnical, lingual and religious minorities, had been added to the Draft Covenant on Civil and Political Rights. In the principles accepted by U. N. O. the granted protection of the minority rights is indivisibly tied to the obligation of loyalty.

The Author then discusses the present situation regarding the protection of minority rights from the point of view of positive legal regulations in view of the nature of the Declaration on Human Rights, which is on the one hand an act carrying no definite legal obligations, even though as an act-guide (a leading principle regarding the standard of human rights) it is often used and contained in many international treaty instruments, for example in the "Memorandum of Understanding" on the solution of the Trieste problem of October 5, 1954, while on the other it contains no definite provisions regarding the protection of the special, specific rights of members of minority groups, representing their positive protection outside of non-discrimination.

Instead of establishing an elaborate system of protection of minority rights universally valid, which would be in any case undesirable since it could by itself create problems even where there are none or where they are disappearing, there is a general tendency to strive for solutions of existing minority problems by means of negotiations and bilateral agreements, which offer more definite possibilities for solving these problems within the scope of regulated neighbourly relations, where the existing guiding principles, contained in universal instruments such as the Declaration and Treaties on Human Rights, or regional as the European Convention on Human Rights suffice.

The Author mentions the problem of the Peace Treaties after World War II, especially the Austrian State Treaty, of which article 7 grants considerable rights to Yugoslav, or Slovene and Croatian minorities there, the insufficient

implementation of which still necessitates further negotiations. After this the Author describes the basic principles on which the minority problems have been solved in Yugoslavia. The basic positive solution is emphasized; namely, the solution of the whole national problem on the basis of equality, which is also the leading principle in treating the position of the minorities, which are autonomous and have equal rights, guaranteed by the Constitution and the Constitutional Law, and further regulated by a number of legal acts, which guarantee to all minorities their rights regarding the use of their mother-tongue, their cultural rights, etc. The author especially emphasizes the role of the socialist system, especially of the system of social and worker self-management, which guarantees the right of minorities in every-day life in the greatest possible degree.